

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА
ДИЗАЙНУ

Факультет Економіки та управління
Кафедра приватного та публічного права

На правах рукопису

Кваліфікаційна робота
на тему
**МОВА, ЯК ЧИННИК ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Виконала
студентка групи БДППК-22
спеціальність 052 «Політологія»
Суй А. Л.

Науковий керівник
Кипич І.В., к.ю.н., доцент

Київ - 2026

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ
Факультет Економіки та управління
Кафедра приватного та публічного права

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри приватного та
публічного права

проф. Юрій Оніщик

« » 2026 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТКИ

Суй Альони Леонідівни

1. Тема кваліфікаційної роботи «Мова , як чинник етнополітичної мобілізації в умовах воєнного стану»

Науковий керівник роботи Кипич Інга Валеріївна к.ю.н., доцент.
Затвердження наказом КНУТД « » 2026 року

2. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи законодавчо – нормативні акти України, статистичні щорічники, навчальні посібники, підручники, монографії , фахові наукові видання, словники, тези міжнародних наукових конференцій, тощо.

3. Зміст кваліфікаційної роботи. Розділ 1.Теоретико-методологічні засади етнополітичної мобілізації через мову. Розділ 2 . Трансформація мовної ситуації в Україні під час повномасштабної війни.

Розділ 3. Проблеми та перспективи мовної політики як чинника етнополітичної мобілізації в умовах воєнного стану.

4. Дата видачі завдання

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

п/п	✓ Назва етапів випускної роботи	Терміни виконання роботи	Примітки про виконання
1.	Вступ		підпис керівника та студента
2.	Розділ 1. Теоретико-методологічні засади етнополітичної мобілізації через мову.		підпис керівника та студента
3.	Розділ 2. Трансформація мовної ситуації в Україні під час повномасштабної війни		підпис керівника та студента
4.	Розділ 3. Проблеми та перспективи мовної політики як чинника етнополітичної мобілізації в умовах воєнного стану		підпис керівника та студента
5.	Висновки		підпис керівника та студента
6.	Оформлення кваліфікаційної роботи (чистовий варіант)		підпис керівника та студента
	Подання кваліфікаційної		підпис керівника та студента

7.	роботи керівнику для отримання відгуку		
8.	Подання кваліфікаційної роботи для рецензування (за 21 день до захисту)		підпис керівника та студента
9.	Перевірка кваліфікаційної роботи на наявність ознак плагіату та текстових співпадінь (за 10 днів до захисту)		підпис керівника та студента
10.	Подання кваліфікаційної роботи на затвердження завідувача кафедри (за 7 днів до захисту)		підпис керівника та студента

АНОТАЦІЯ

Суй А. Л. Мова, як чинник етнополітичної мобілізації в умовах воєнного стану. Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра за спеціальністю 052 «Політологія», КНУТД, 2026.

Метою дослідження є визначення питання мови, яке є ключовою темою сучасного соціально-політичного дискурсу в Україні. Після початку повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації в лютому 2022 року українська мова набула нового значення; тепер вона служить не лише засобом комунікації, а й символом державності, громадянської ідентичності та національного опору. Важливість цього дослідження підкреслюється помітними трансформаціями в мовній поведінці громадян, що відбуваються в умовах воєнного стану, що посилює роль мови як фактора етнополітичної мобілізації та консолідації суспільства. Отже, мовна ідентичність набуває додаткової політичної та безпекової актуальності, що вимагає наукового дослідження. Теоретична основа цього дослідження ґрунтується на положеннях Конституції України (стаття 10), а також на наукових роботах у сферах етнополітики, мовної політики та соціолінгвістики, а також на матеріалах соціологічних досліджень, які документують розвиток мовної поведінки громадян України у воєнний період.

Ключові слова: *мовне питання, воєнний стан, колективна ідентичність, етнополітична мобілізація, легітимація.*

SUMMARY

Sui A.L. Mova, as an official of ethnopolitical mobilization in the minds of the military camp. Manuscript. Qualification for the advanced bachelor's degree in specialty C2 "Political Science", KNUTD, 2026.

The research is based on the importance of nutrition of the people, which is the key topic of current socio-political discourse in Ukraine. After the start of the large-scale invasion of the Russian Federation in the harsh year of 2022, Ukrainian language gained a new meaning; Now it will serve not only as a means of communication, but as a symbol of sovereignty, community identity and national support. The importance of this investigation is reinforced by significant transformations in the mental behavior of the population, which are believed in the minds of the military, which strengthens the role of the people as an ethnopolitical factor. mobilization and consolidation of marriage. Moreover, our identity acquires additional political and non-pecuniary relevance, which requires scientific research. The theoretical basis of this research is based on the provisions of the Constitution of Ukraine (Article 10), as well as on scientific work in the fields of ethnopolitics, international politics and sociolinguistics, as well as on sociological materials research that documents the development of the cultural behavior of Ukrainian citizens during the war period.

Key words: food supply, military camp, collective identity, ethnopolitical mobilization, legitimation.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ ЧЕРЕЗ МОВУ

1.1. Мова як маркер ідентичності та інструмент політичного впливу.....	11
1.2. Етнополітична мобілізація: поняття, механізми та роль символічних ресурсів.....	22
1.3. Специфіка мовної політики в умовах воєнних конфліктів.....	33

РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

2.1. Відмова від російської мови та свідомий перехід на українську: соціально-психологічні аспекти.....	38
2.2. Мова як інструмент безпеки та захисту інформаційного простору....	43
2.3. Вплив воєнних дій на мовні настанови населення	51

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ЧИННИКА ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. проблемні аспекти мовної трансформації в Україні.....	57
3.2. виклики мовної політики в умовах дії воєнного стану.....	61
3.3. перспективи розвитку мовної політики як інструменту національної консолідації.....	69

Висновки

Список використаних джерел

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. «Мовне питання» в Україні постійно переглядається та підкреслюється, оскільки мова відіграє життєво важливу роль у формуванні ідентичності та національної свідомості, втілюючи суть державності. Це «мовне питання» виникло значною мірою через тривалу політику «русифікації», яку проводив попередній уряд в Україні. Вторгнення Росії в Україну, зокрема після анексії Криму та окупації окремих регіонів Донецької та Луганської областей, зумовило переоцінку національних цінностей та розвіяло міф про «братні народи». Сама Росія проголосила про свій намір допомагати та захищати права «російськомовного» населення. Ті, хто нібито зазнав дискримінації, зіткнулися зі значними подіями з 24 лютого 2022 року, коли російські війська розпочали повномасштабне вторгнення на українські території. Це вторгнення безпосередньо вплинуло на мобілізацію українського руху та спричинило відродження національної та культурної ідентичності серед українського народу. Дії агресора ще більше об'єднали українське суспільство на користь української мови, причому значна частина населення швидко прийняла державну мову та розглядає російську як мову супротивника.

Поява мови слугувала формою опору російській агресії, символізуючи як ідентичність, так і державність. У своїх пропагандистських зусиллях Росія використовує «мовне питання» як маніпулятивну тактику, прагнучи захистити та встановити контроль над територіями України, де переважно

використовується російська мова. Це «мовне питання» виходить за рамки простого двомовності в Україні, вирішуючи ширші проблеми, пов'язані з національною та культурною безпекою.

З моменту утвердження України як незалежної держави тема «мовного питання» постійно була предметом суперечок, що призводило до різних суперечностей та спірних питань. Поширення двомовності в українському суспільстві можна пояснити неефективною постколоніальною політикою, яку проводила влада в радянську епоху.

Концепція «русифікації» дає уявлення про демографічні зміни, що відбуваються в Україні. Аналіз населення показує, що західний регіон демонструє найбільший рівень українізації, тоді як східний регіон зазнав значної русифікації. Переплетення мови та конфлікту створило цілісну систему причинно-наслідкових зв'язків, що призвело до поділу українського суспільства на дві окремі фракції. Одна фракція повністю прийняла українську мову як для повсякденного спілкування, так і для управління. Серед деяких людей існує переконання, що російська мова символізує загарбника та агресора, з аргументами, що свідчать про те, що її присутність в Україні спровокувала російську агресію. Натомість значна частина населення, яка використовує російську мову у своєму повсякденному житті, ідентифікуючи себе як громадяни України, спростовує таку точку зору щодо мови. Вони категорично розглядають Росію як терористичну державу, але не визнають прямого зв'язку між мовою та поточним конфліктом. Ця група інтерпретує схильність до переходу на державну мову як акт ворожості.

Ситуація, що склалася, складна. Для стабілізації та завершення дискусії навколо «мовного питання» необхідне конституційне рішення. Захист державної мови є вкрай важливим, оскільки українська мова історично зазнавала дискримінації; зараз саме час для неї процвітати та утвердити свою присутність. Українське суспільство повинно створити механізми, які не лише захищатимуть та сприятимуть розвитку української мови та її культурної спадщини, але й ефективно вирішуватимуть будь-яку потенційну

дискримінацію щодо інших етнічних груп.

Предмет. Специфіка висвітлення «мовного питання» в медіа-дописах під час дії воєнного стану в Україні.

Мета дослідження: визначити перелік заходів щодо можливого розв'язання «мовного питання» в медіа-дописах під час дії воєнного стану в Україні.

Реалізація поставленої мети вимагає розв'язання наступних наукових завдань:

- уточнити зміст понять: «мовне питання», «медіа-допис» та «воєнний стан»;
- здійснити ретроспективний аналіз дослідження «мовного питання» в медіа-дописах під час дії воєнного стану в Україні;
- визначити методологічні підходи до дослідження «мовного питання» в медіа-дописах під час дії воєнного стану в Україні;
- окреслити сутність та зміст феномену «мовного питання»;
- охарактеризувати специфіку медіа-дописів в інформаційному просторі;
- проаналізувати відображення «мовного питання» в медіа-дописах під час дії воєнного стану в Україні;
- обґрунтувати використання методу аналізу документів як методу дослідження «мовного питання» в медіа-дописах під час дії воєнного стану в Україні;
- проаналізувати та інтерпретувати результати дослідження «мовного питання» в медіа-дописах під час дії воєнного стану в Україні;
- розробити рекомендації щодо налагодження конструктивного суспільного діалогу з мовного питання в Україні.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та додатків.

Апробація дослідження. Суй А. Л. , Кипич І.В. **МОВА ЯК ЧИННИК**

ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ// The 8th International scientific and practical conference « Scientific and education : synergy of innovation » March 23-25,2026 . MDPC Publishing Berlin , Germany 2026. 381p. – 304 – 308 ISBN 978-3-954753-01-7 <https://sci-conf.com.ua/viii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-science-and-education-synergy-of-innovation-23-25-03-2026-berlin-nimechchina-arhiv/>

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ ЧЕРЕЗ МОВУ

1.1. Мова як маркер ідентичності та інструмент політичного впливу.

У контексті військових конфліктів мова слугує не лише засобом комунікації, а як важливий показник національної ідентичності, це явище створює дискурсивне середовище, в якому колективне «ми» одночасно конструюється та трансформується. Воно має здатність розділяти та об'єднувати громадян під час конфліктів, тим самим відіграючи значну роль у сприянні соціальній згуртованості та сприяючи різним способам семантичного виживання. Незважаючи на міцну теоретичну основу та численні емпіричні приклади, надані сучасними дослідженнями мовної політики у військових конфліктах, академічна спільнота все ще стикається з проблемою недостатньої уваги до ретельного аналізу взаємодії між мовою, ідентичністю та соціально-культурним контекстом. Часто не враховуються культурні та психологічні фактори, які впливають на сприйняття та інтерпретацію мовних практик у суспільстві, а результати соціолінгвістичних та культурологічних досліджень рідко об'єднуються в єдину методологічну основу. Ця ситуація створює як науковий, так і соціально-політичний виклик: нагальну необхідність міждисциплінарного підходу до дослідження мовної політики, який враховує лінгвістичні, психологічні та культурні виміри розуміння мовної ідентичності під час війни. Огляд нещодавніх досліджень та публікацій підкреслює цей імператив.

Вивчення сучасних досліджень мовної політики у воєнний час розкриває складний та різноманітний вплив конфлікту на формування колективної ідентичності. Тим не менш, існуючі лінгвістичні дослідження в цих контекстах переважно зосереджувалися на структурних компонентах, таких як словниковий запас, термінологія та дискурсні рамки. Часто не враховуються культурні та психологічні практики, які підкреслюють значну роль мови в самоідентифікації, зокрема в суспільній свідомості та медіа-репрезентації, що призводить до методологічної прогалини в літературі. У своєму аналізі лінгвістичних змін під час російсько-української війни (2022–2023) Л. П. Кислюк та С. Мельник виявили, що новоутворені вербальні одиниці та зміни у значенні відображали психологічну травму, гумор та міжетнічні стосунки, слугуючи вираженням національної ідентичності [9]. А. Недашківська у спеціальному випуску *Canadian Slavonic Papers* підкреслює критичну роль лінгвістичної ідеології та медіа у конструюванні ідентичності, особливо в умовах воєнного часу, де мова відіграє символічну функцію у збереженні незалежності та національної гідності [12].

Водночас О. Пчелінцева досліджує мовні трансформації, що відбуваються в центральній Україні після початку повномасштабного вторгнення, висвітлюючи зрушення в культурних та лінгвістичних сприйняттях, що виникли в результаті війни та національного відродження [13]. Монографія, розроблена під керівництвом Б. М. Ажнюка, пропонує комплексний теоретичний огляд мовної політики в умовах військових конфліктів, зосереджуючись, зокрема, на процесах нормування мови, легітимізації мовних практик та ролі мови у збереженні пам'яті [8]. Ретельний аналіз, проведений Національним інститутом стратегічних досліджень, виявляє значні тенденції в розвитку української мови під час війни, підкреслюючи зростаюче значення державної мови для консолідації суспільства та формування нових культурних кодів [9]. Крім того, соціологічні дослідження, зокрема опитування, проведене групою «Рейтинг», підтверджують зсув мовних уподобань у бік українізації та посилення усвідомлення ідентичності через мову [11]. З огляду на триваючі процеси

глобалізації та виклики, що стоять перед Україною, значення національної та громадянської ідентичності серед студентів вищих навчальних закладів досягло надзвичайного рівня.

Головною метою освітнього процесу є виховання свідомого та активно залученого громадянства з чітко визначеною національною ідентичністю. У цьому контексті впровадження інноваційних технологій відкриває нові можливості для інтеграції національних цінностей та громадянських чеснот в освітню систему. Використання сучасних цифрових платформ, інтерактивних методологій та проектних підходів не лише покращує знання студентів, але й сприяє глибокому розумінню їхньої національної ідентичності та громадянських обов'язків. Таврійський державний агротехнологічний університет прагне впроваджувати соціальні ініціативи, що використовують сучасні технології для прищеплення національної свідомості та громадянської відповідальності своїм студентам, тим самим роблячи вагомий внесок у просування патріотичного виховання та національної ідентичності. Важливим елементом цих зусиль є організація патріотичних заходів на підтримку українських військовослужбовців, волонтерів та цивільного населення в умовах триваючого конфлікту. Ці освітні ініціативи є важливими для розвитку критичного мислення студентів, навичок прийняття рішень та почуття відповідальності за майбутнє країни. Застосовуючи інноваційні стратегії, Таврійський державний агротехнологічний університет не лише сприяє академічному прогресу молоді, але й готує її до того, щоб вона стала залученою громадянкою, готовою брати участь у відбудові та розвитку України.

Ця стаття має на меті дослідити важливість української мови як вираження національної ідентичності в контексті національно-патріотичного руху в Таврійському державному агротехнологічному університеті. Вона досліджуватиме вплив мовної політики на культивування мовної ідентичності та патріотичних почуттів серед студентів, а також визначить стратегії

підвищення обізнаності про українську мову як важливий елемент культурної спадщини та національної єдності.

Наразі Україна перебуває на переломному етапі, що вимагає переоцінки своєї історії та дослідження нових рамок для національної ідентичності на тлі постійних зусиль з державотворення та зміцнення демократичних принципів. У сфері глобалізації та міжнародних відносин формування міцної національної ідентичності дедалі більше визнається фундаментальним компонентом зовнішньої політики України та захисту інтересів нації на світовій арені, як це підкреслюється в статті «Українознавство в європейському контексті», [10, с. 150].

Молодь України відіграє ключову роль у формуванні майбутнього суспільства, що вимагає підтримки та заохочення для розвитку національної свідомості та патріотизму. У світлі повномасштабного вторгнення країни-агресора, розвиток української ідентичності став життєво важливим компонентом національної безпеки. Як багатонаціональна держава, багата на різноманітні етнічні, релігійні та культурні традиції, Україна стикається як з викликами, так і з можливостями у формуванні єдиної національної ідентичності серед цього розмаїття. Значення формування національної ідентичності посилюється під час війни, оскільки нація стикається зі складними викликами, які ставлять під загрозу її територіальну цілісність, суверенітет та самобутність. Зміцнення віри в національну ідентичність та єдність підкріплюється збереженням та святкуванням національних свят, а також пропагандою національної символіки. Крім того, вдосконалення освітніх ініціатив та організація патріотичних заходів у військових навчальних закладах є важливими для формування почуття військової національної ідентичності серед військовослужбовців [3, с. 65]. Отже, розвиток української національної ідентичності залишається нагальним питанням, яке вимагає постійної уваги та проактивних зусиль як з боку суспільства, так і держави.

У сучасному освітньому ландшафті культивування національної та громадянської ідентичності набуває значення, особливо з огляду на виклики, що виникають через глобалізацію та потенційне зменшення культурної спадщини. Впровадження інноваційних технологій в освіту відіграє життєво важливу роль у вдосконаленні цих зусиль, оскільки ці технології сприяють застосуванню сучасних методів навчання, розроблених для розвитку національної свідомості та активної громадянської участі серед студентів. Цифрові ресурси, інтерактивні платформи, а також віртуальна та доповнена реальність не лише підвищують інтерес до культурних та історичних аспектів України, але й допомагають глибше оцінити роль кожної людини у розбудові міцної держави. Використання інноваційних технологій дозволяє впроваджувати інтерактивні педагогічні стратегії, які активізують українознавство в європейських рамках, тим самим мотивуючи участь молоді у державних справах та зміцнюючи національні цінності. Розвиток української національної ідентичності включає різні методи та ресурси, що підтримують формування та зростання української національної свідомості серед населення.

Стає дедалі очевиднішим, що схвалення державних символів є важливим для посилення почуття національної приналежності. Ключові методи утвердження української національної ідентичності охоплюють мовну політику, освіту, засоби масової інформації, культурні події, політичні реформи, а також різноманітні пам'ятники та меморіальні місця (див. рис. 1). Рис. 1 ілюструє основні методи встановлення української національної ідентичності. Мовна політика є основоположною для розвитку української національної ідентичності, функціонуючи не лише як засіб комунікації, а й як невід'ємний компонент культурної ідентифікації та приналежності. Ця політика спрямована на підтримку статусу української мови як офіційної державної мови, одночасно сприяючи її використанню в усіх сферах суспільного життя. Вона охоплює ініціативи, спрямовані на розвиток мовної освіти та заохочення вивчення та застосування української мови серед різних демографічних груп. Крім того, ця

політика також підтримує мовні меншини та захищає їхні права на спілкування рідними мовами [9, с. 112].

Метою мовної політики є захист мовних прав людей, що охоплюють їхнє право використовувати рідну мову в усіх аспектах життя. Ці ініціативи, перш за все, зосереджені на сприянні розвитку української мови та культури як життєво важливих складових національної ідентичності.

Мовна політика визнається механізмом, спрямованим на забезпечення рівних можливостей для всіх громадян, незалежно від мов, якими вони користуються. Ця політика включає ініціативи, спрямовані на сприяння та підтримку мовного розмаїття, яке визначає ідентичність українського суспільства. Отже, мовна політика відіграє ключову роль у розвитку та зміцненні української національної ідентичності, оскільки вона сприяє збереженню та примноженню культурних та мовних традицій, сприяє гордості за національну мову та культуру, а також сприяє єдності та згуртованості українського суспільства [10, с. 145]. Освіта функціонує як важливий інструмент формування української національної ідентичності, оскільки вона передає цінності, традиції та культурні практики, водночас розвиваючи громадянську свідомість та заохочуючи ідентифікацію зі своєю нацією. В освітніх рамках викладання історії та культури може охоплювати дослідження історії та культури України, тим самим знайомлячи учнів з багатою спадщиною та цінностями українського народу. Загальновизнано, що освіта є життєво важливою для виховання патріотизму, прищеплення національної гордості та заохочення до захисту інтересів нації [12, с. 72].

На становлення громадянського суспільства, що ґрунтується на принципах демократії, прав людини та рівності, суттєво впливає українська національна ідентичність. Відчуття приналежності до української нації сприяє економічному зростанню та зміцнює підтримку місцевих підприємств і продукції. Усвідомлення себе частиною українського народу культивує відданість цілісності та недоторканності кордонів країни [20]. Ця національна ідентичність

є важливою для самоідентифікації та самосвідомості українського населення, відіграючи ключову роль у його збереженні, розвитку та процвітанні. Українська мова постійно служить фундаментальним маркером національної ідентичності, має вирішальне значення для розвитку колективної свідомості. Вона є живим свідченням історичних подій, охоронцем культурних цінностей та основою національної єдності. Протягом історії мова уособлювала прагнення до незалежності та права на самовираження; у сучасність вона перетворилася не просто на інструмент спілкування, а й на символ опору та відновлення національної гідності [1, с. 42].

У сучасному ландшафті, що характеризується глобалізацією та культурною інтеграцією, особливо підкреслюється необхідність збереження та розвитку української мови. Її значення як засобу самовизначення на світовій арені підкреслює ідентичність нації, її традиції та історичний шлях. Наразі українська мова служить не лише для об'єднання українців у різних регіонах світу, але й уособлює готовність застосовувати інноваційні підходи в освіті, науці та культурі. Вона зберігає своє глибоке коріння, яке сягає багатовікових традицій, одночасно враховуючи сучасні технологічні досягнення [2, с. 71]. У серпні 2023 року створення посади мовного омбудсмена в Таврійському державному агротехнологічному університеті (ТДАТУ) стало значною подією. Ця роль є важливою для забезпечення дотримання мовного законодавства та захисту прав як викладачів, так і студентів у вищих навчальних закладах використовувати державну мову. Посада діє на громадських засадах в університеті. Професор Тетяна Шарова, доктор філологічних наук, виконує головні обов'язки мовного омбудсмена, які охоплюють: 1. Контроль за дотриманням мовного законодавства; 2. Розгляд скарг та апеляцій; 3. Участь в освітніх ініціативах; 4. Сприяння розвитку лінгвістичного середовища.

Співпраця з державними органами має важливе значення. Мовний омбудсмен у Таврійському державному агротехнологічному університеті імені Дмитра Моторного контролює виконання Закону України «Про забезпечення

функціонування української мови як державної». Ця посада має на меті забезпечити ведення навчального процесу та університетської документації українською мовою, а також приймати та розглядати звернення студентів, викладачів та співробітників щодо порушень мовного законодавства. Крім того, омбудсмен бере участь в освітніх ініціативах, спрямованих на підвищення обізнаності про мовні права та обов'язки осіб, організовує заходи та активності для популяризації української мови серед студентів та викладачів, а також проводить мовні курси та навчання для тих, хто бажає підвищити свій рівень володіння державною мовою. Крім того, омбудсмен сприяє створенню мовного середовища, яке підтримує використання української мови в повсякденній діяльності університету, та співпрацює з Уповноваженим із захисту державної мови України, Міністерством освіти і науки України та іншими організаціями для вирішення питань, пов'язаних з мовною політикою.

Мовний омбудсмен виконує життєво важливу функцію у зміцненні ідентичності української мови в університетському контексті та забезпечує правовий захист її застосування. Ефективне використання цифрового контенту є важливим для розуміння того, як інноваційні технології сприяють розвитку як національної, так і громадянської ідентичності [2, с. 72], особливо під час формулювання звернення до Мовного омбудсмена Таврійського державного агротехнологічного університету. Наразі Мовний омбудсмен створив Програму розвитку та функціонування української мови в університеті на 2023-2030 роки, плани якої розробляються щорічно та розміщуються на офіційному вебсайті університету. Хоча звернення до Мовного омбудсмена можна подавати анонімно, особи, які подають такі звернення, очікують отримання точних відповідей на свої запити, які включають: – пояснення обґрунтування звернення, включаючи вичерпний звіт про те, де, коли та ким, на їхню думку, було порушено статтю 21 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»; – точне місцезнаходження ймовірного порушення; – дату та час інциденту; – дані щодо особи, причетної до порушення. Для обґрунтування тверджень, викладених у апеляції, обов'язково

додайте підтверджувальний документ або фотографію, які мовний омбудсмен розгляне під час розгляду скарги [21].

Такий підхід до оскарження дозволяє працівникам переміщеного вищого навчального закладу взаємодіяти з уповноваженими особами та вдосконалювати навчальний процес за наявних умов, незалежно від їхнього географічного розташування. Відповідь, надана мовним омбудсменом Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного, ґрунтується на нормативних та документальних засадах, які також детально викладені на офіційному веб-сайті Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного. Обов'язки та функції студентського мовного омбудсмена в центрі Таврійського державного агротехнологічного університету з питань захисту прав студентів вищих навчальних закладів на використання державної мови та забезпечення дотримання мовного законодавства в освітній системі. Обов'язки студентського мовного омбудсмена виконує студентка вищого навчального закладу факультету економіки та бізнесу Влада Шмалій. Основні обов'язки, пов'язані з роллю студентського мовного омбудсмена, охоплюють: 1. Захист прав студентів на використання державної мови. 2. Контроль за дотриманням мовного законодавства. 3. Розгляд звернень та скарг студентів. 4. Надання мовної підтримки та консультацій. 5. Сприяння освітнім ініціативам. 6. Співпраця з адміністрацією та іншими установами. 7. Моніторинг мовного середовища [22].

У ТДАТУ імені Дмитра Моторного студентський мовний омбудсмен виступає представником студентів з питань, пов'язаних з використанням української мови в університеті. Основним обов'язком цієї посади є захист прав студентів на отримання освіти державною мовою та заохочення використання української мови в різних аспектах університетського життя, включаючи офіційні заходи та взаємодію з адміністрацією. Крім того, омбудсмен забезпечує дотримання законодавчих норм, що регулюють використання державної мови викладачами, адміністрацією та іншими співробітниками університету.

Омбудсмен відповідає за нагляд за тим, щоб лекції, семінари, іспити та інші освітні заходи проводилися державною мовою. Крім того, омбудсмен розглядає скарги студентів щодо можливих порушень їхніх мовних прав, зокрема щодо випадків відмови використовувати українську мову під час навчального процесу. Також розглядаються скарги щодо поведінки викладачів або співробітників університету, яка порушує норми мовного законодавства. Омбудсмен надає консультації студентам, які звертаються за допомогою з питань, пов'язаних з використанням державної мови, та підтримує тих, хто стикається з труднощами у вивченні або використанні української мови, шляхом проведення мовних курсів або консультацій.

Студентський мовний омбудсмен відіграє вирішальну роль в організації заходів, що сприяють популяризації української мови серед студентів. Ці ініціативи включають мовні клуби, конкурси, тематичні лекції та зустрічі з відомими лінгвістами. Крім того, Омбудсмен докладає зусиль для покращення розуміння студентами своїх прав та обов'язків щодо використання державної мови. Налагоджено ефективну співпрацю з адміністрацією Державного академічного університету України, органами студентського самоврядування, викладачами та різними організаціями для сприяння успішному виконанню мовної політики університету. Крім того, Омбудсмен співпрацює з Уповноваженим із захисту державної мови та іншими національними мовними організаціями. Застосування української мови в українознавстві в європейському контексті постійно контролюється, зокрема в навчальних групах, гуртожитках та інших аспектах студентського життя, а також оцінюється ефективність заходів, що проводяться у вищому навчальному закладі. Значення української мови у збереженні культурної спадщини та формуванні почуття національної єдності широко визнане [23].

Тому вкрай важливо, щоб молоде покоління усвідомлювало не лише практичні переваги мови як засобу спілкування, але й її глибоке культурне та історичне значення. Мова виступає як засіб для національних традицій,

світоглядів та ідентичностей, дозволяючи учням чіткіше зрозуміти свою роль у розвитку суспільства та держави. У контексті розвитку національної свідомості українська мова постає як єдиний символ, що сприяє спільній ідентичності серед усіх українців, незалежно від їхнього походження чи географічного положення. Метою цих ініціатив є висвітлення традиційних аспектів української мови, включаючи її літературну спадщину, фольклор та історичний розвиток, тим самим забезпечуючи зв'язок майбутніх поколінь зі своєю мовною спадщиною та глибоке розуміння її еволюції. Основною метою зусиль щодо підвищення популярності української мови серед молоді є збереження та розвиток українських мовних традицій. Ці ініціативи зосереджені на зміцненні зв'язку між новими поколіннями та їхньою мовною спадщиною, сприяючи їхньому розумінню історичної траєкторії розвитку української мови [24].

Завдяки цим промоційним починанням студенти отримують можливість дослідити походження, розвиток та еволюцію української мови, тим самим зміцнюючи свою національну ідентичність. Вивчення мовних традицій має вирішальне значення для збереження культурної спадщини, дозволяючи її передачу з покоління в покоління, одночасно дозволяючи адаптувати ці традиції до сучасного контексту, збагачуючи таким чином мову новими формами вираження. Підготовка студентів до ефективного використання рідної мови в сучасному професійному середовищі є важливою для адаптації української мови до сучасних професійних вимог. Ця підготовка відіграє значну роль у забезпеченні сталої присутності мови в різних секторах, включаючи агробізнес, технології та науку, і сприяє вихованню конкурентоспроможних фахівців. Адаптація української мови до сучасного професійного середовища є ключовою метою, спрямованою на підготовку студентів до використання рідної мови в майбутній кар'єрі. Університетські ініціативи спрямовані на підкреслення важливості вільного використання української мови у професійній взаємодії в різних галузях, таких як агробізнес, наука, менеджмент тощо [4, с. 14]. Узгоджуючи мову з сучасним професійним контекстом, студенти університетів можуть опанувати важливу термінологію, покращити свої навички ділового

спілкування та готувати звіти, презентації та інші важливі компоненти професійного дискурсу українською мовою.

Поширенню української мови в різних економічних та наукових секторах значною мірою сприяють ці методи, які також сприяють розвитку конкурентоспроможних фахівців, що володіють мовою на високому рівні [6, с. 94]. Як наслідок, це підвищує статус української мови як важливого елемента професійного розвитку, підвищує її престиж та зміцнює національну ідентичність у глобалізованому професійному середовищі. Такі ініціативи покликані заохочувати взаємодію між традиційною та сучасною культурами, сприяючи таким чином появі нових виразів національної ідентичності через мову. Ці зусилля сприяють розуміння мовного різноманіття, зокрема підкреслюючи роль української мови як основи національної культури. Важливим компонентом стратегій, спрямованих на розвиток української мови та культивування національної ідентичності, є сприяння культурному діалогу та взаєморозумінню [8, с. 78]. Ці зусилля спрямовані на подолання розриву між традиційною культурою, яка зберігає багату мовну та культурну спадщину, та сучасною культурою, яка характеризується безперервною еволюцією. Завдяки цьому діалогу українська мова готова до вирішення сучасних викликів, залишаючись об'єднуючою силою нації.

Заходи, що сприяють культурному діалогу, мають вирішальне значення для розкриття інноваційних шляхів самовираження через мову, яка не лише відображає сучасні реалії, а й віддає шану мовній спадщині. Такий підхід дозволяє студентам глибше зрозуміти та оцінити різноманітність культурних впливів, сприяючи таким чином формуванню ширшого світогляду. Крім того, він підкреслює значення української мови як основи національної культури, що є життєво важливим для підтримки національної ідентичності. Отже, заходи, що проводяться в ТДАТУ, присвячені Мовному Арсеналу, не лише сприяють розвитку української мови, але й сприяють вихованню толерантності та

взаємоповаги, тим самим збагачуючи розуміння культурного різноманіття в сучасному суспільстві. [25, с. 288].

1.2. Етнополітична мобілізація: поняття, механізми та роль символічних ресурсів.

Як зазначає у своїй статті Г. Коулборн, «етнічна мобілізація розуміється як процес на широко визначеному соціальному ринку, який включає в себе цілий ряд політичних феноменів»³. Цілі і причини етнічної мобілізації можуть бути різноманітні. Інколи це може бути захист ідентичності групи від атак інших груп, в інших випадках, це навмисна спроба посприяти перевазі етнонаціональної спільноти. Домінуючі групи, як правило, намагаються зберегти статус-кво, а інші намагаються покращити своє становище у суспільстві. Варто зазначити, що нас цікавить процес етнополітичної мобілізації, коли ресурси накопичуються конкретно для досягнення певних політичних преференцій. З цієї точки зору мобілізація нерозривно пов'язана з політизацією: етнічність, що організовується для політичних цілей, є мобілізованою. Відповідно до визначення російського етнополітолога В. Ачкасова [26], етнополітична мобілізація є процесом, за допомогою якого група, що належить до однієї етнічної категорії, борючись за політичну владу і лідерство з членами інших етнічних груп або з державою, вдається до маніпуляції етнічними звичаями, міфами, символами в політичних цілях. Такі маніпуляції потрібні, щоб сформувати спільну ідентичність і політично організувати етнос⁴. Інший російський етнополітолог А. Ахієзер стверджує, що етнополітична мобілізація розпочинається з політизації етнокультурної, історичної спадщини. Така політизація може бути наслідком не лише дій еліт задля досягнення влади або іншої політичної мети, вона може відбуватися об'єктивно в умовах соціальних, політичних, економічних криз тощо⁵. Зв'язок процесів мобілізації і політизації прослідковується також і у монографії російського етноконфліктолога А. Аклаєва. Під етнополітичною мобілізацією він розуміє процес, в ході якого етнічна група, по-перше, політизується на

основі усвідомлення своїх колективних інтересів і сподівань, а, по-друге, організовується як колективний суб'єкт, що володіє ресурсами для ведення політичної боротьби. Вихідною передумовою мобілізації є політизація етнічності, що передбачає зростання політичної складової етнічної самосвідомості, чому сприяє ідеологічна і пропагандистська діяльність етнічних еліт. У процесі політизації етнокультурні маркери і символи (такі, як мова, релігія, уявлення про спільність походження і історії тощо) набувають інтенсивної етнодиференційної цінності і зводяться у ранг етнічної ідеології⁶. Тобто, на думку А. Акласва, політизація нерозривно пов'язана з мобілізацією, яка є неодмінним наслідком політизації етнічності. Він також вказує, що етнополітична мобілізація виникає під впливом подій, які або створюють серйозну загрозу інтересам етнічної групи, або, навпаки, відкривають перед нею нові привабливі перспективи. У зв'язку з цим конфліктологи розрізняють, з одного боку, оборонний (реактивний) тип мобілізації, метою якого є відбиття загрози політичного статусу групи або її інтересам, а з іншого – наступальний (проактивний) тип, мета якого – використання можливостей політичного моменту для досягнення групою благ в майбутньому⁷. Більш деталізований механізм розвитку етнічності подає у своїх працях вітчизняний фахівець з етнополітики О. Майборода [27]. Тут також прослідковується взаємозв'язок етнополітичної мобілізації і політизації етнічності. На його думку, етнічність розвивається у бік консолідації, яка, в свою чергу, проходить три етапи. На першому – створюються об'єднання національного характеру, а саме: товариства, клуби, асоціації. На другому етапі відбувається «мобілізація етнічної групи», коли представники етнічної еліти артикулюють значення і шляхи вирішення національних проблем, тим самим гуртуючись навколо спільної мети. На третьому етапі відбувається політизація етнічності, тобто переведення усвідомлених групою проблем у політичні гасла та програми. Етногрупа вже не може задовольнятися суто культурницькою та просвітницькою роботою, а вимагає участі у розподілі влади⁸. Як бачимо, тут політизація і мобілізація є окремими етапами консолідації етнічності, хоча

варто зауважити, що зв'язок між ними все ж присутній, бо без другого етапу неможливим є початок третього: мобілізація є приводом до політизації етнічності. З іншого боку, вітчизняний етнополітолог О. Картунов вважає етнополітичну мобілізацію етапом політизації етнічності, як більш ширшого поняття, і дає наступне визначення: «Політизація етнічності – процес набуття етнічною спільнотою політичної свідомості, мобілізація її на досягнення певних цілей, виходу на арену політичного життя і боротьби за право на участь у прийнятті політичних рішень та контролю за їх виконанням» [29]. Тобто знову ці процеси пов'язані між собою, але, на відміну від інших підходів, тут мобілізація виступає етапом процесу політизації. Загалом, у науковій літературі подаються різні трактування поняття «політизація етнічності». На цьому етапі етнічні групи виступають з політичними вимогами, намагаючись вплинути на розподіл влади і взяти участь у контролі за справедливим розподілом соціальних благ та економічних ресурсів; відбувається активізація діяльності етнічних груп та їх перехід від суто соціально-культурних до політичних вимог¹⁰. На думку фахівців політизувати етнічність означає: 1) надати людям можливість усвідомити роль політики для збереження їх етнокультурних цінностей і навпаки; 2) стимулювати їх увагу до цього взаємозв'язку; 3) мобілізувати їх на формування етнічних груп, що мають однакову самосвідомість; 4) спрямувати їх поведінку у сферу політичної діяльності, спираючись на це усвідомлення та групову самосвідомість¹¹. Політизація етнічності розпочинається з усвідомлення елітою або ядром етносу того, що досягти покращення свого соціального, економічного становища або створення умов для етнокультурного розвитку можна лише за допомогою політичних засобів. Посилаючись на дискримінований статус, така група ставить вимоги до титульного етносу. Такими вимогами, як вдало вказав український дослідник К. Вітман, стають: зміна політичного статусу (з етногрупи до національної меншини, з національної меншини до державотворчої нації), розширення представництва в системі влади (шляхом запровадження механізмів квотування) і управління, набуття територіальної або екстериторіальної автономії¹². Саме

тому, політизація етнічності – це вихід етнонаціональної спільноти на політичну арену держави з певними вимогами до влади. Причин для політизації етнічності може бути безліч, але все ж єдиним приводом до початку цього процесу є «промах» держави у етнонаціональній політиці (найчастіше це політика позитивної дискримінації щодо титульного етносу), який використовується етнічною елітою у власних цілях. Етнополітологи сходяться на думці, що сценарій тут завжди один: така еліта формулює вимоги етнонаціональної спільноти, вимагає їх задоволення від держави і мобілізує інших членів спільноти для боротьби за певні преференції, після досягнення яких спільнота знову переходить у стан спокою. Як влучно підмітила О. Кривицька: «Політизація є об'єктивним процесом, але, водночас, її актуалізація в суспільстві – наслідок політичної діяльності еліт»¹³. Від себе додамо, що це діяльність еліт з обох сторін, як загальнодержавної, так і етнорегіональної. Проте існування двох або більше етнічних спільностей в межах однієї політичної системи не має на увазі обов'язково етнополітичну мобілізацію і політизацію етнічності. Етнонаціональна спільнота, що продовжує забезпечувати функції захисту, взаємодопомоги та символічного значення для її членів може ніколи не політизуватися та мобілізуватися: можливо політика не є потрібною для виживання і процвітання, можливо відчуються ризики для вигоди від такої участі, можливо спільнота задоволена статусом, а можливо вона вважає себе мало чисельною чи слабкою для впливу на політику [14]. Хоча трапляються випадки, коли стан перманентно актуалізованої політизації стає єдиноможливим для виживання етнічності. Це трапляється, коли етнічність потрапляє у вороже середовище, де без постійної політизації з постійним підживленням ресурсної бази існує загроза насильницької асиміляції. Такий стан справ властивий для тривалих міжетнічних або етнополітичних конфліктів. Таким чином, після аналізу різних підходів дослідників можна стверджувати, що ці явища пов'язані між собою і розуміються як такі, що витікають один з одного. Проте підхід до того, що є причиною, а що є наслідком у кожного різний. Це приводить до того, що частина вчених розуміє процес мобілізації як

етап або наслідок політизації, а інша частина, навпаки, розуміє політизацію як наслідок мобілізації. З нашої точки зору, ці етнополітичні процеси доцільно розглядати як взаємозалежні, але не доцільно тлумачити визначення одного процесу через інший [30].

Застосування традиційних лінгвістичних підходів, включаючи аналіз лексичних змін, термінологічний аналіз та вивчення стилістичних зрушень, безсумнівно, дає значне розуміння характеристик мови. Однак ці методи є недостатніми без врахування ширшого контексту, в якому мова функціонує в політичній, ідеологічній та символічній сферах. Важливо зосередитися на лінгвістичних явищах, що спостерігаються під час військових операцій, які охоплюють неологізми, евфемізми, лексичні табу, номіналізацію жертв та деіндивідуалізацію агресорів. Ці лінгвістичні особливості не слід розглядати лише як ізольовані лінгвістичні факти чи одиниці; радше їх слід розуміти як критичні семантико-прагматичні індикатори, що відображають і формують соціальні процеси, що беруть участь у побудові колективного значення та пам'яті. Ця перспектива дозволяє виявити механізми, за допомогою яких лінгвістичні дискурси не лише увічнюють існуючі уявлення про спільноту, але й мають потенціал змінити їх, тим самим переосмислюючи та переписуючи відмінності в дихотомії «ми/вони». У цьому контексті мова служить механізмом встановлення та підтримки соціальних меж, що окреслюють приналежність до групи та ідентифікують зовнішнього «іншого».

Водночас, лінгвістичні практики сприяють формуванню розуміння моральних прав та обов'язків, які мають люди в умовах воєнних дій, охоплюючи такі аспекти, як легітимізація дій, відновлення справедливості, співчуття до жертв та оцінка агресії. Однією з найвизначніших соціолінгвістичних тенденцій, що спостерігаються останніми роками, є зростання україномовної аудиторії, про що свідчить ретельний аналіз соціологічних досліджень, проведених у різних регіонах України. Зокрема, дані, зібрані соціологічною групою «Рейтинг» з 2021 по 2024 рік, свідчать про помітне зростання кількості

громадян, які вважають українську мову рідною. За цей період частка таких респондентів зростає з 57% до 76%, що свідчить про суттєве посилення статусу української мови як культурного та ідентичного маркера в суспільстві. І навпаки, серед російськомовного сегмента населення спостерігається зниження, яке за той самий період знизилося з 42% до 20% [31].

Цей показник свідчить про поступове зниження значення російської мови як основного засобу спілкування для українців, що підтверджується додатковими соціологічними даними. Ці дані показують, що частка громадян, які використовують російську мову як домінуючу у повсякденному спілкуванні, знизилася приблизно з 40% у 2021 році до 18% у 2024 році [2, с. 299]. Важливо зазначити, що це явище не слід розглядати лише як зміну мови; воно має глибоке соціально-політичне підґрунтя. Конфлікт, що розпочався у 2022 році, послужив каталізатором цих змін, посилюючи прагнення до національної єдності та самоідентифікації через мову. Опитування показують, що понад 80% українців підтримують ідею про те, що українська мова має бути єдиною офіційною мовою нації, що відображає посилення патріотичних почуттів та прагнення сприяти національній єдності через мовну ідентичність.

Водночас, підтримка надання російській мові статусу державної різко знизилася протягом першого місяця повномасштабного вторгнення, різко впавши з 25% до лише 7%. Цей зсув не лише свідчить про зміну мовних уподобань, але й означає ширшу переоцінку ролі російської мови в умовах війни та політичної напруженості. У грудні 2024 року комплексне дослідження, проведене Київським міжнародним інститутом соціології, виявило значні зміни в мовній поведінці населення України, підкресливши глибокі соціально-культурні трансформації, що виникли внаслідок військового конфлікту та розвитку національної самосвідомості. Результати дослідження виявили помітне збільшення частки громадян, які використовують українську мову у повсякденному спілкуванні. Зокрема, 41% респондентів повідомили, що вони спілкуються виключно українською мовою, тоді як ще 17% вказали, що вони

переважно використовують українську. І навпаки, відсоток осіб, які використовують виключно російську мову, помітно зменшився до лише 6%, що підкреслює чіткий зсув мовних уподобань у бік державної мови [2, с. 300].

Зміни подібного характеру виходять за межі суспільної сфери, проявляючись також у сімейному спілкуванні, де 52% учасників зазначили, що вони переважно або виключно використовують українську мову. Це незначне зростання з 51% у 2017 році, що свідчить про сприятливу тенденцію щодо поширення української мови в сімейному середовищі за останні роки. Водночас частка осіб, які спілкуються російською мовою вдома, зменшилася з 25% у 2017 році до 16% у 2024 році, що відображає поступове зменшення домінування російської мови, навіть у районах, де традиційно проживає російськомовне населення. Мовні зрушення особливо виражені в професійному контексті, де 68% респондентів повідомляють про використання української мови на робочих місцях або в навчальних закладах. Поширеність української мови в цих сферах перевищує її застосування в побутовому спілкуванні, що підкреслює зростаюче значення державної мови в офіційному, освітньому та діловому середовищі. Натомість лише 11% респондентів використовують російську мову в цих контекстах, що свідчить про значне зниження її функціональної значущості. Особливої уваги заслуговує зміна уявлень населення про важливість російської мови.

У 2024 році значна частина респондентів, 58%, вважала російську мову неважливою у своєму повсякденному житті, що свідчить про різке зростання порівняно з лише 9% у 2014 році. Ці зрушення ілюструють глибокі зміни в мовній свідомості українців, тісно пов'язані з політичними та соціальними подіями, зокрема у відповідь на російську агресію та посилення національного руху. Загалом, зібрані дані свідчать про поступовий процес українізації в суспільстві, зміцнення статусу державної мови та сприяння появі нових мовних ідентичностей, які мають вирішальне значення для національної єдності, розвитку публічного дискурсу та захисту мовної безпеки країни [11].

Дослідження агентства Info Sapiens показує стабільне та послідовне покращення позицій української мови в суспільстві протягом 2023–2024 років. Протягом цього періоду частка україномовних громадян зросла з 46% до 62%, тоді як сегмент осіб, які віддають перевагу російській мові, зменшився з 26% до 13%. Ця тенденція підкреслює помітні трансформації в мовних уподобаннях населення, пов'язані із соціально-політичними змінами та активним просуванням державної мови в різних аспектах суспільного життя [13].

Водночас українська мова переживає помітне зростання популярності в цифровому просторі, що підкреслює життєво важливий вплив інформаційних технологій на лінгвістичний ландшафт. Зокрема, статистика онлайн-платформи Freelancehunt демонструє різке зростання частки користувачів, які обирають українську мову: до початку широкомасштабної агресії цей відсоток коливався від 11% до 30%, тоді як після її початку він зріс до 96%. Це різке зростання відображає проактивну адаптацію цифрових послуг для задоволення потреб україномовного населення, тим самим посилюючи значення української мови в професійній онлайн-взаємодії та віртуальній сфері. Крім того, підвищений інтерес до української мови не обмежується лише Україною; він поширюється за її межі в результаті масштабних демографічних та соціально-культурних трансформацій, спричинених військовим конфліктом. Масова міграція людей зі східних регіонів, де традиційно переважають російськомовні, до центральних та західних регіонів створила сприятливі умови для опанування державною мовою внутрішніми мігрантами.

У цьому контексті з 2022 по 2024 рік активно реалізовувалася соціально-культурна ініціатива «Єдині», метою якої було підвищення рівня володіння мовою внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Цей проект охоплював низку навчальних курсів з української мови, що охоплювали приблизно 25 міст та об'єднаних територіальних громад, що дозволило майже 50 000 осіб або опанувати українську мову, або суттєво покращити свої мовні навички. Ця ініціатива служила не лише освітній меті, але й сприяла соціальній інтеграції,

допомагаючи у розвитку нової мовної ідентичності та зміцненні національної єдності серед ВПО. Реалізація цього проекту стала вирішальним елементом у сприянні адаптації ВПО до нового соціально-культурного середовища та відіграла значну роль у подоланні мовних бар'єрів, що виникли через зміни в їхніх життєвих обставинах [10].

Українська мова переживає помітне зростання популярності серед міжнародних користувачів, що відображає як глобальне захоплення, так і вплив основних соціально-політичних подій, що стосуються України. Офіційна статистика платформи Duolingo показує, що понад 1,3 мільйона осіб у різних країнах розпочали вивчення української мови протягом 2023–2024 років. Аналіз попиту на курси української мови демонструє безпрецедентне зростання в кількох європейських країнах: в Ірландії спостерігалось зростання на 2229%, у Німеччині – на 1651%, у Польщі – на 1615%, у Нідерландах – на 1590%, а в Чеській Республіці – на 1513%. Ці суттєві відсоткові прирости відображають виражений інтерес до української мови як засобу культурної та історичної освіти, а також інструменту комунікації з українською діаспорою та в контексті підтримки України. Загальна лінгвістична популярність української мови за цей період зросла настільки, що вона піднялася на 20 позицій у світовому рейтингу мов, піднявшись з 37-го на 17-е місце.

Водночас, це швидке поширення означає помітне підвищення статусу української мови у світовому масштабі, що сприяє поширенню культурного впливу України, формуванню сприятливої міжнародної репутації та розширенню її застосування в різних соціальних та професійних сферах [9]. Збройна агресія з боку Росії помітно стимулювала появу громадських ініціатив, спрямованих на просування та розвиток української мови, яка визнається життєво важливим елементом національної ідентичності та культурної безпеки. У 2024 році два провідні вищі навчальні заклади країни – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна та Національний університет «Києво-Могилянська академія» – запровадили роль мовних омбудсменів. Ці

призначені особи мають виконувати систематичний нагляд за дотриманням чинного мовного законодавства в освітньому та позанавчальному середовищі, а також посилювати зусилля щодо просування державної мови серед викладачів та студентів. Правила, встановлені університетами, рекомендують утримуватися від використання російської мови у спілкуванні поза аудиторією, зокрема під час перерв, у громадських місцях закладу та по всьому кампусу.

Відсутність каральних заходів свідчить про те, що ці ініціативи покликані культивувати внутрішній свідомий вибір, посилювати як особисту, так і колективну самоідентифікацію, а також зміцнювати корпоративну солідарність разом з культурною згуртованістю в студентській та викладацькій спільнотах. С. Квіт, президент Національного університету Києво-Могилянська академія, наголосив на важливості цього підходу, характеризуючи його як життєво важливий елемент у розвитку нової внутрішньої корпоративної культури, спрямованої на повну українізацію освітнього середовища університету. Ця стратегія не має на меті бути примусовою чи каральною; натомість вона прагне поступово трансформувати соціально-культурні норми та цінності, які слугуватимуть основою для майбутнього розвитку освітніх та наукових установ у національних рамках. Інші відомі вищі навчальні заклади країни впроваджують подібні ініціативи, зокрема Харківський національний університет імені Г. С. Сковороди та Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. У цих університетах захист мовних прав студентської спільноти також сприяється завдяки проактивній участі самоврядних студентських організацій, які добровільно виступають мовними омбудсменами.

Ця методологія підкреслює важливість студентського лідерства у зміцненні мовної політики, сприянні розвитку демократичних практик та створенні сприятливої атмосфери для утвердження державної мови в освітній системі [8]. Варто зазначити, що подібна ініціатива також діє в Одеському державному університеті внутрішніх справ, де створено Інститут мовного омбудсмена

курсантів та студентів. Діяльність цього інституту спрямована на захист мовних прав осіб, залучених до освітнього процесу, заохочення належного використання державної мови в академічному середовищі та популяризацію української мовної культури як серед курсантів, так і серед студентів. Відмінним аспектом цього підходу є інтеграція адміністративних ресурсів університету з проактивною участю студентського колективу, що дозволяє ефективніше реалізовувати принципи державної мовної політики [7]. Дослідження показало, що мовна політика, особливо в контексті військових конфліктів, служить багатофункціональним інструментом для формування колективної ідентичності, сприяння національній самосвідомості, мобілізації соціальної енергії та посилення мовної безпеки.

Дослідження основних функцій мовної політики – мобілізації, ідентифікації, легітимізації, меморіалізації та репресій – проілюструвало їхній взаємозв'язок у рамках соціокультурних трансформацій, спричинених війною, підкреслюючи необхідність міждисциплінарних підходів для глибокого розуміння мовних практик воєнного часу. Дослідження також виявило динаміку появи нових мовних практик та семантичних наративів, які втілюють досвід насильства, опору та солідарності, одночасно легітимізуючи політичні рішення та підтримуючи наративи національної єдності. Проте, були виявлені проблеми, включаючи необхідність системної координації між державними установами та громадськими ініціативами, а також підвищення мовної грамотності та адаптацію мовної політики для боротьби з гібридними загрозами. Майбутні перспективи досліджень передбачають більш детальне емпіричне дослідження того, як мовна політика впливає на формування ідентичності різних соціальних груп, а також створення методологічних основ для аналізу мовних практик у середовищі гібридних військових конфліктів. Розширення міждисциплінарних досліджень має вирішальне значення, інтеграція соціолінгвістичних, культурних та психологічних моделей, а також формулювання практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення мовної політики для сприяння

соціальній згуртованості, захисту культурної спадщини та забезпечення мовної безпеки в складних соціально-політичних обставинах.

1.3. Специфіка мовної політики в умовах воєнних конфліктів.

У сфері військових конфліктів мова виходить за межі простого інструменту передачі інформації чи нейтрального спілкування, набуваючи значно глибшого та складнішого значення. Вона постає як ключовий елемент, що впливає на політичні, культурні та емоційні виміри колективної ідентичності, функціонуючи не лише як засіб вираження, але й як механізм побудови спільноти та визначення приналежності. У цій динаміці мова слугує полем битви за владу над значеннями, де комунікація виходить за рамки простого мовного обміну та охоплює політичний вплив, формування наративу та символічне представлення соціальних груп. Мовна політика, розташована на стику формальних державних стратегій та неформальних ініціатив, являє собою дуже складне явище. Державні інституції використовують її для легітимізації свого політичного вибору та встановлення норм і правил, що регулюють використання мови в різних суспільних сферах. Водночас неформальні утворення, такі як засоби масової інформації, громадські організації та активістські рухи, відіграють життєво важливу роль у формуванні альтернативних або додаткових мовних практик, які відповідають потребам різних соціальних груп та сприяють мобілізації громадянського суспільства [4, с. 43–46].

Дії цих суб'єктів породжують семантичні конструкції в суспільстві, які розмежовують, хто вважається «своїм», а хто «чужим», встановлюють маркери ідентифікації та регулюють прийнятні способи мовного вираження та конструювання колективної пам'яті. Це явище стає особливо вираженням у періоди загострення конфліктів та відкритих воєнних дій, коли мовні процеси посилюються та розвиваються в нові форми. У такі часи виникають самотні мовні практики та інновації, що втілюють складний досвід насильства, втрат, опору та солідарності, тим самим перетворюючись на значні символи

соціальних змін. Мова служить не лише засобом зображення реальності, але й потужним інструментом для легітимації політичних рішень, формування ідеологічної основи, мобілізації соціальної енергії та об'єднання суспільства навколо спільних цінностей та цілей. Отже, у часи війни мовна політика набуває статусу механізму влади, який впливає на політичну стабільність, соціальну згуртованість та культурну ідентичність нації за допомогою символічних засобів, що робить її центром інтенсивних досліджень у сферах соціолінгвістики, політології та культурології. Філологічне дослідження колективної ідентичності під час війни являє собою надзвичайно складне та багатогранне завдання, яке вимагає ґрунтовного міждисциплінарного підходу.

Ця методологія повинна охоплювати методологічні інструменти соціолінгвістики, дискурсивного аналізу, культурології та психології мови, сприяючи глибшому розумінню функції мови не лише як системи знаків, а й як соціокультурного явища, що суттєво впливає на розвиток колективного самосприйняття [9]. Хоча традиційні лінгвістичні методи, включаючи опис лексичних змін, термінологічний аналіз та дослідження стилістичних змін, безсумнівно, дають важливе розуміння лінгвістичних характеристик, вони не враховують ширший контекст, у якому мова функціонує в політичній, ідеологічній та символічній сферах.

Належне функціонування української мови як державної набуло вирішального значення в умовах воєнного стану, який було запроваджено в Україні через збройну агресію Російської Федерації. Останні події після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації продемонстрували, що розвиток та використання української мови як державної мови в усіх сферах суспільного життя в Україні є життєво важливим компонентом захисту національної безпеки та відстоювання національних інтересів нашої держави. Мовне законодавство є важливим аспектом мовної політики держави, яка визначається як «сукупність ідеологічних постулатів та практичних дій,

спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи в певному напрямку» [7].

У цьому контексті слід звернути увагу на кілька ключових факторів: «законодавчий контроль за мовною практикою; встановлення норм та стилістичних варіацій у літературній мові; зразкова роль мови, що використовується в друкованих та електронних ЗМІ, офіційних документах, парламентських зверненнях та промовах видатних політичних діячів; підвищення мовної культури в середній та вищій освіті; організоване та стратегічне просування лінгвістичних знань через пресу, радіо та телебачення; розгляд питань багатомовності та мовних прав етнічних меншин; та формування громадських та урядових організацій, спрямованих на моніторинг та вдосконалення мовної політики» [5].

Основою реалізації державної мовної політики в Україні є стаття 10 Конституції України, яка стверджує, що «держава забезпечує всебічний розвиток та функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України» [8]. Крім того, Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» проголошує, що «українська мова є визначальним фактором та головною ознакою ідентичності української нації, яка історично сформувалася та безперервно проживає на власній етнічній території протягом багатьох століть, становить переважну більшість населення країни та дала офіційну назву державі, а також є базовим системоутворюючим компонентом української громадянської нації» [9]. У кожній нації наріжним каменем мовного законодавства є мовний закон, який визначає державну мову та мови національних меншин. Отже, мовне законодавство є ключовим елементом, що сприяє розвитку демократії та забезпечує захист мовних прав громадян країни, особливо в період воєнного стану.

Чинне мовне законодавство в Україні охоплює кілька законодавчих документів: статтю 10 Конституції України; Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 2704-VIII, прийнятий 25

квітня 2019 року; Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1-р/2021 щодо конституційного подання 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної мови» (конституційність) [10]; Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99, яке надає офіційне тлумачення статті 10 Конституції України щодо використання державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та її застосування в освітньому процесі в навчальних закладах України (справа щодо використання української мови) [11]; Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 5 вересня 2017 року (стаття 7) [12]; Закон України «Про телебачення і радіомовлення» № 3759-XII, прийнятий 21 грудня 1993 року [13]; та Закон України «Про державну службу» №

Законодавча база щодо мови не обмежується вищезгаданими правовими актами, включаючи Указ Президента України № 161/2010 «Про Концепцію державної мовної політики» від 15 лютого 2010 року [15] та № 889-VIII від 10 грудня 2015 року [14]. Мова, якою розмовляє українське населення, слугує життєво важливим елементом, що переплітає національну історичну спадщину із сучасним суспільством. Міцна державна мова гарантує самобутність як нації, так і країни в ширшому контексті глобальної культури та цивілізаційної динаміки, тим самим створюючи основу для міжнародного прогресу. Різноманітність національного мовного ландшафту призвела до складної лінгвістичної ситуації, яка зберігається в Україні протягом тривалого періоду. Ця складність порушила мовну та культурну єдність, що призводить до непорозумінь, які деякі політичні угруповання часто використовують для створення нестабільності всередині країни. Як наслідок, мовне питання дедалі більше стає засобом маніпуляцій та спекуляцій, особливо напередодні виборів.

Мовне питання стало центральною темою в риториці Російської Федерації щодо витоків збройного конфлікту, спочатку в Донецькій та Луганській областях, подальшої тимчасової окупації Автономної Республіки Крим у 2014

році, а пізніше всебічного вторгнення на територію України у 2022 році. Гострота мовного питання впливає з тривалого процесу придушення української мови.

РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

2.1. Відмова від російської мови та свідомий перехід на українську: соціально-психологічні аспекти.

Національний інформаційний ландшафт щодо психічного здоров'я та соціально-психологічного благополуччя рясніє ресурсами, розробленими для того, щоб допомогти пересічним громадянам справлятися зі стресом, який став звичайним аспектом життя під час російсько-української війни. Різноманітні формати, включаючи публічні лекції, подкасти, семінари, посібники, пам'ятки,

електронні ресурси та особисті заходи, наполегливо пропагують психологічні вправи, спрямовані на полегшення гострого стресу та сприяння релаксації після психічно виснажливого досвіду конфлікту (МОН, ВООЗ, ООН, ЮНІСЕФ, БФ «UAMental Help», ITC Trauma-UA). Фахівці з психології, психотерапії та психіатрії, незалежно від їхньої конкретної теоретичної чи практичної спрямованості, активно покращують своє розуміння психотравми, стабілізації психічного стану та протоколів психологічної допомоги. Наразі серед українців триває комунікаційна ініціатива під назвою «Як справи?» (<https://howareu.com/>) з метою підвищення обізнаності про психічне здоров'я та соціально-психологічне благополуччя, а також заохочення до психологічної самодопомоги та підтримки інших. Хоча доступні численні джерела інформації, поведінка одержувачів інформації в рамках цієї комунікативної системи (Слюсаревський, 1999) залишається предметом систематичного дослідження.

Враховуючи посттоталітарні характеристики українського суспільства, а також брак психологічної культури населення та історично вкорінений скептицизм щодо психологічної та психіатричної допомоги, можна стверджувати, що українці загалом недостатньо використовують знання щодо основ психологічної самодопомоги та підтримки інших. Згідно з репрезентативними опитуваннями, проведеними в Україні, 81% учасників погоджуються з твердженням: «З початку повномасштабного російського вторгнення психічне здоров'я моїх родичів та друзів значно погіршилося» (Слюсаревський та ін., 2024), тоді як 77% повідомляють, що нещодавно пережили стрес або сильну нервозність (Gradus Research Company, 2024). Хоча 40% опитаних висловлюють потребу в психологічній допомозі, найпоширенішим методом, який вони використовують для подолання стресу, є «сидіння в Інтернеті» (39%), і лише 8% звертаються за допомогою до фахівця. Водночас, значна більшість респондентів вказує на те, що війна підвищила попит на психологічні знання серед українців (80,3%), і вони вважають, що психологічну освіту, яка навчає як дітей, так і дорослих підтримці їхнього

психічного здоров'я, слід інтегрувати до освітніх програм (76,2%) (Слюсаревський та ін., 2024).

Українці демонструють сприятливу схильність до набуття навичок психологічної самодопомоги та надання підтримки іншим, про що зазначили 44% респондентів. Однак є суттєві прогалини: 1) респонденти не згадують психологічні практики, які допомагають відновити емоційну рівновагу, такі як «заземлення» та концентрація уваги, серед своїх стратегій управління стресом; 2) 70% опитаних не мають знань про програми підтримки психічного здоров'я, доступні в Україні (Gradus Research Company, 2024). Враховуючи дані опитувань громадської думки, які, з одного боку, свідчать про усвідомлення українцями погіршення їхнього психоемоційного благополуччя та зростання потреби в психологічній допомозі, а з іншого боку, про їхнє вагання реагувати на цю потребу поведінково, доцільно розглядати психологічну освіту як важливий інструмент, який може посилити зв'язок між тими, хто пропонує психологічну підтримку, та тими, хто її шукає (Starovejtenko, Sliusarevskyi, & Chorna, 2025).

Отже, психологічна освіта набуває свого соціального та практичного значення не лише як ефективний метод запобігання негативним наслідкам для психічного здоров'я, що виникають внаслідок травматичного досвіду війни (Betancourt et al., 2013; Bass et al., 2016; Mughairbi, Alnajjar, & Hamid, 2020), але й як засіб підвищення психологічної культури населення та зменшення перешкод у доступі до психологічної допомоги. Таким чином, масове залучення населення до психологічної освіти постає як нагальний соціальний імператив, і соціальна психологія повинна надавати рекомендації щодо того, як ефективно це впроваджувати. Мета полягає в тому, щоб перетворити знання, отримані з різних інформаційних джерел, на практичні інструменти для підтримки власного психічного здоров'я та надання психосоціальної підтримки іншим. Зрештою, проблема того, як населення використовує психологічні знання в контексті триваючих конфліктів, поряд з підвищенням його психологічної

грамотності, набуває цілісного національного значення для українців, оскільки стосується їхньої стійкості, державної безпеки та перемоги над російськими агресорами. На відміну від психоосвіти, психологічна освіта розрахована на ширшу аудиторію людей, які шукають психологічних знань.

Психоосвіта, що перекладається з англійської як психологічна освіта, розуміється в українських традиціях як засіб надання психологічної підтримки, спрямованої на вирішення індивідуальних проблем, пов'язаних з психічним здоров'ям та соціально-психологічним благополуччям, а також психологічних проблем, що часто супроводжують фізичні захворювання. Інтерпретація психоосвіти у вітчизняній психології (Борисова, 2024; Бульченко та Тодорова, 2024) значною мірою відображає підхід, усталений у зарубіжній психології, зокрема в практиці консультування та психотерапії (Хедман-Лагерлеф та Аксельссон, 2019; Ву та МакГвайр, 2018). Усі школи та підходи до психологічної допомоги, від класичної до сучасної, включають психоосвіту (МакВільямс, 2003; Фу та ін., 2023). Часом психоосвіта адаптована до конкретних соціальних груп, які можуть стикатися зі спільними проблемами психічного здоров'я або соціально-психологічного благополуччя (Уолш, 2009; Еррера та ін., 2023; Вонг та Джексон, 2023). Як правило, психоосвіта вже вбудована в процеси психологічного консультування та психотерапії, причому її найширше застосування знаходить у когнітивно-поведінковій терапії (Çiller, Köskün, & Akça, 2022; Martin et al., 2023). Крім того, психологічну освіту можна розглядати як окремий, систематично організований процес, спрямований на широке поширення та засвоєння психологічних знань серед населення загалом.

Отже, психологічна освіта спрямована як на окремих членів суспільства – представників конкретних суспільств – так і на різні соціальні групи, від малих до великих, а також на суспільство в цілому. Метою психологічної освіти є розвиток психологічної культури окремих осіб (Тарасова, 2016), соціальних груп та населення загалом.

Мова функціонує не лише як інструмент комунікації, а й як життєво важливий елемент національної ідентичності та культури. У воєнний час перехід на українську мову набуває особливого значення; проте цей перехід може становити значний психологічний виклик для російськомовних українців. Серед важливих соціальних потреб людей комунікативні потреби займають чільне місце, а мова є основним інструментом для задоволення цих потреб. Навички, пов'язані з мовою, встановлюють фундаментальну основу, яка впливає на світогляд, спосіб життя та когнітивні процеси людини, оскільки психологічні дослідження показують, що мислення та мовлення – це два взаємопов'язані аспекти єдиного явища. Наші когнітивні зусилля відбуваються в межах лінгвістичних структур, що робить вибір мови питанням великого значення. Отже, прийняття української мови можна інтерпретувати як спроба прийняти метафоричний «український погляд на життя». Протягом історії українська мова стикалася з політичними придушеннями в нашій країні через переважаючий вплив різних окупаційних режимів, в результаті чого російська мова затьмарила українську в численних аспектах повсякденного життя.

Значна кількість українців була змушена прийняти російську мову, що призвело до думки, що українська мова пов'язана з націоналізмом, антирадянськими настроями або вважається мовою громадян "другого сорту" та неосвічених селян. Таке сприйняття серед українців – що їхня мова та культурна спадщина мають незначне значення – сприяло відчуттю зниження поваги та цінності у власній країні. Наслідки цієї політики для українського населення є значними, сприяючи занепаду національної ідентичності серед різних верств суспільства. Мова є однією з найстійкіших звичок, що пояснює деякі труднощі, з якими стикаються під час переходу з однієї мови на іншу. Значна частина українців виросла в переважно російськомовному середовищі, що призвело до звичної легкості у спілкуванні з цією мовою. Навіть коли вони визнають необхідність прийняття української мови, вони можуть зіткнутися з труднощами у зміні своїх мовних звичок, які тісно пов'язані з їхніми домівками, освітніми системами та сімейними традиціями. Отже, перехід на українську

мову слід розглядати як систематичну справу, що підтримується культурними та лінгвістичними ініціативами, спрямованими на допомогу російськомовним українцям у досягненні вільного володіння українською мовою та почутті себе комфортно в українському контексті.

Стратегії психологічного та педагогічного переходу на українську мову тісно пов'язані з тими, що зазвичай пропонуються для вивчення будь-якої нової мови, якою людина не розмовляла з народження. Широкий спектр лінгвістичних ресурсів, доступних наразі, може значно допомогти у вивченні української мови, оскільки мова присутня в новинах, літературі та навіть у створенні особистих письмових робіт. Крім того, спілкування з українськомовними друзями чи колегами, а також використання мови в різноманітних середовищах, таких як навчальні заклади, магазини, кафе та інші громадські місця, виявляється корисним. Регулярна практика та послідовність відіграють вирішальну роль у цьому починанні. Альтернативний метод передбачає негайний перехід на використання української мови в побуті, професійному чи академічному середовищі, сприяючи створенню привабливої лінгвістичної атмосфери, яка сприяє адаптації до нової мови. Регулярність використання мови в повсякденному житті слугує вирішальним фактором у її вивченні. Помітним психологічним бар'єром, який може перешкоджати вивченню мови та знижувати мотивацію та самооцінку, є страх зробити помилку. Хоча багато людей можуть стримуватися страхом помилок та можливістю збентеження, важливо розуміти, що такі явища є природним компонентом навчального процесу.

Немає причин боятися використовувати українську мову або надмірно турбуватися про помилки, оскільки процес розвитку навичок, особливо розмовних, природно включає такі фази. Для сприяння переходу до використання української мови можна використовувати різні стратегії; наприклад, зміна мовних налаштувань на смартфоні, взаємодія з соціальними мережами українською мовою або присвячення одного дня на тиждень

спілкуванню виключно українською мовою. Створюючи сприятливе мовне середовище та розвиваючи позитивний психологічний стан, мозок може швидше адаптуватися до нової мови. Хоча початкові етапи можуть здаватися складними, швидкий та комплексний перехід підвищить ефективність процесу адаптації. Ступінь успіху та майстерності в оволодінні українською мовою, як і в набутті будь-якої іншої навички, значною мірою залежить від мотивації та зусиль людини. Тому вкрай важливо зосередитися на підходах, що підсилюють мотивацію, таких як позитивне підкріплення через самовинагороду навіть за незначні досягнення, підтримка з боку однолітків та негативне підкріплення, яке може виникнути внаслідок усвідомлення невідповідності між ідентифікацією себе як українця та використанням мови супротивника..

2.2. Мова як інструмент безпеки та захисту інформаційного простору.

У сучасному інформаційному просторі мова є не лише засобом спілкування, а й має місце інструменту впливу, маніпуляцій та захисту національної ідентичності. В умовах гібридної війни та інформаційної агресії проти України особливого значення набуває мовна культура, як чинник інформаційної безпеки. Володіння державною мовою на високому рівні, дотримання мовних норм та критичне мислення допомагають розпізнавати маніпуляції, фейки та пропаганду. Мовна культура розуміє якість комунікації у суспільстві та його здатність протистояти дезінформації. Використання точних, логічних і зрозумілих формулювань сприяє поширенню правдивої інформації та мінімізує ризики маніпулятивного впливу. Водночас низький рівень мовної культури може бути використаний для спотворення реальності, сіяння паніки та підриву довіри до державних і суспільних інституцій.

1. Визначення мовної культури та її значення:

- Мовна культура – це сукупність норм і правил використання мови, що забезпечують ефективну комунікацію, точність вираження думок і здатність критично аналізувати інформацію.
- Мовна культура змінює ключову роль у зміцненні національної ідентичності та протидії інформаційним загрозам.

2. Вплив мови на інформаційні процеси та

загрози: • Мова є не лише засобом комунікації, а й інструментом впливу: її вибір у політичних, соціальних і воєнних інформаційних операціях. Маніпулятивні техніки в інформаційному просторі: • Використання евфемізмів для зміни сприйняття подій (наприклад, «спеціальна операція» замість «війна»). • Деформація значущих слів і створення неологізмів з пропагандистською метою. • Створення хибних наративів через повторення неправдивої інформації. • Дезінформація та фейки збільшуються через низький рівень мовної грамотності та недостатній розвиток критичного мислення.

3. Мовна культура як засіб захисту від інформаційних атак: • Людина, яка володіє високим рівнем мовної культури здатна аналізувати тексти, розрізняти душевні та раціональні аргументи, перевіряти джерела інформації. • Висока мовна культура сприяє розвитку медіаграмотності, що є основою інформаційної безпеки. Навички критичного читання та розуміння контексту допомагають виявляти спотворення фактів у ЗМІ та соцмережах.

4. Способи підвищення мовної грамотності як інструменту інформаційної безпеки: Освіта та просвіта: • Включення курсів з медіаграмотності та критичного мислення до навчальних програм шкіл та університетів. • Популяризація якісних джерел інформації та боротьба з псевдонауковими та маніпулятивними публікаціями. Законодавчі ініціативи: • Протидія мовної агресії, спрямованої на руйнування національної ідентичності. • Регулювання діяльності медіа та соцмереж у контексті поширення фейкової інформації. • Індивідуальна відповідальність: • Розвиток навичок аналітичного мислення та інформаційної гігієни. Активне використання державної мови як чинника національної безпеки.

Висновки Мовна культура є чинником безпеки інформаційного суспільства. Вона також розпізнає маніпуляції, критично оцінює інформацію та протидіє дезінформації. У сучасному світі де інформаційні атаки можуть підривати довіру та створювати соціальну напругу, високий рівень мовної культури забезпечує стійкість суспільства до зовнішніх загроз. Розвиток мовної грамотності та критичного мислення є ключовими елементами національної безпеки. Це завдання держави, освітніх установ та громадянського суспільства, яке можна реалізувати через освітні програми,

популяризацію якісного контенту та боротьбу з фейковими новинами. Тому можемо сказати що, мовна культура – це не лише засіб комунікації, а й інструмент захисту суспільства. Ваш розвиток сприяє формуванню свідомості громадян, здатних протистояти інформаційним загрозам та зберегти національну ідентичність^{2.3}. Вплив воєнних дій на мовні настанови населення (за даними соціологічних досліджень).

1. *Руйнування соціальних зв'язків*: перебування в ізоляція через війну, вимушена розлука з членами сім'ї, викрадення або втрата члена сім'ї або близької людини, відсутність підтримки з боку близьких, конфлікти між членами родини .

2. *Відповідальність під час війни за неповнолітніх дітей* (Miller et al., 2008: р. 621). Очевидно, що тут можна додати й інші категорії осіб, які потребують піклування, — людей по-хилого віку, людей, які мають фізичні чи психічні обмеження тощо.

3. *Попередній стресовий досвід*, що актуалізується через війну

Окремої уваги також заслуговує категоризація стресорів, з якими стикаються військові під час безпосередніх бойових дій. Доволі повний перелік відповідних стресорів був запропонований на підставі вивчення досвіду військових, які брали участь у війні в Хорватії й Боснії та Герцеговині у 1991–1995 роках .

1. *Досвід активного бою*: вогонь по ворожому військово-службовцю, вбивство ворожого військовослужбовця, участь у «зачистці поля бою», участь у вуличних боях, взяття ворожого військовослужбовця в полон, участь у «рукопашному бою», конвоювання чи охорона полонених.

2. *Досвід чужої смерті або поранення*: зіткнення з понівеченими трупами, перебування при вбивстві людини, важкому пораненні іншого снарядом/міною, зіткнення із трупами ворожих військовослужбовців після бою, в якому брав участь, евакуація пораненого під час бою, евакуація мертвих військовослужбовців, зіткнення з мертвими цивільними.

3. *Втрата організаційної/військової структури*: поранення або загибель частини військовослужбовців підрозділу через помилку командування або зраду, невинуватий відступ, дезертирство частини військовослужбовців підрозділу, зіткнення з нехваткою боєприпасів під час бою, залишення наодинці під час бою, потрапляння у засідку, відмова виконувати невинуватий наказ.

4. *Депривація, пов'язана з війною*: необхідність ночувати просто неба, під дощем або у воді, спати на відкритому повітрі, при температурі нижчій за нуль, втрата зв'язку з командним пунктом, неможливість залишити передову три-валій час, присутність при втраті або важкому пораненні товариша, примушення до тривалих маршів або каторжних робіт, тривала відсутність можливості поїсти або поспати.

5. *Травма*: поранення в бою, перебування у госпіталі після отриманого поранення, поранення під час обстрілу, втрата частини тіла або інше каліцтво на війні.

6. *Життя у ворожому оточенні*: перебування у якості «живого щита», примус працювати на ворога на передовій, облави та обшуки з боку військовослужбовців супротивника, образа або приниження з боку інших членів підрозділу, тривала відсутність новин від родини, неможливість довгий час бачитися з родиною, зіткнення з неприязним ставленням з боку сусідів, залишення наодинці у скрутній життєвій ситуації без допомоги від тих, на кого розраховував.

7. *Ув'язнення/катування*: зіткнення у полоні зі знущаннями або катуваннями інших людей, перебування об'єктом фізичних знущань або катувань, перебування в таборі чи

«приватній тюрмі», знаходження у полоні в одиночній камері, необхідність виконувати каторжні роботи, перебування об'єктом сексуального насильства на війні, сексуальне або фізичне насильство щодо членів родини військово-службовця, зіткнення у полоні із сексуальним насильством над іншими людьми, знущання та катування членів родини, за

якими спостерігав військовослужбовець, пере-буваючи в полоні, вбивство інших людей на очах у полоне-ного.

8. *Небезпеки, пов'язані з бойовою обстановкою*: ворожа атака, яка застала зненацька, потрапляння на мінне поле, розрив снаряду поруч, куля, що пройшла поряд.

Отже, стресори військових, які брали участь у безпосе-редніх бойових діях, можна розділити на специфічні (досвід активного бою, втрата організаційної/військової струк-тури, небезпеки, пов'язані з бойовою обстановкою) та за-гальні (усі решта).

Соціальні мережі еволюціонували від просто платформ для розваг та соціальної взаємодії; тепер вони служать важливими інструментами для політичної мобілізації та публічного дискурсу, а також, на жаль, сприяють поширенню шкідливого контенту. Особливо актуальною проблемою в сучасному інформаційному ландшафті є поява мови ворожнечі. Численні дослідження та практичні спостереження підтвердили, що її поширення в соціальних мережах досягло тривожного рівня. Мова ворожнечі, спрямована на окремих осіб або групи на основі таких характеристик, як раса, етнічна приналежність, релігія, стать, сексуальна орієнтація, інвалідність та інші соціально значущі ознаки, не лише порушує етичні стандарти комунікації та підриває людську гідність, але й має серйозні соціально-політичні наслідки. Зокрема, вона функціонує як потужний механізм дестабілізації суспільства. Постійне використання мови ворожнечі загострює соціальну напруженість, підриває міжгрупову довіру та сприяє відчуженню. У контекстах політичної нестабільності або зовнішніх загроз навмисне поширення мови ворожнечі може бути використане для руйнування суспільної згуртованості, ослаблення національної єдності та розпалювання внутрішніх конфліктів. Крім того, мова ворожнечі є фундаментальним фактором, що сприяє розпалюванню конфліктів, оскільки вона створює зображення «іншого» як супротивника, тим самим легітимізуючи дискримінацію, насильство та агресію.

У соціальних мережах, де комунікація часто не передбачає прямої особистої взаємодії та часто відбувається анонімно, механізми, які зазвичай

регулюють соціальну поведінку, послаблюються. Це послаблення сприяє загостренню конфліктів, які можуть варіюватися від онлайн-переслідувань до масових заворушень, спровокованих мовою ворожнечі. Огляд сучасної наукової літератури показує зростаючий інтерес до дослідження мови ворожнечі; однак, залишається брак комплексних міждисциплінарних досліджень, що вивчають її роль як дестабілізуючого інструменту, що провокує конфлікти в рамках соціальних мереж. Ця прогалина підкреслює важливість цього дослідження. З наукової точки зору, термін «мова ворожнечі» являє собою складну та багатогранну проблему, про що свідчить різноманітність визначень та інтерпретацій, що зустрічаються в різних галузях, включаючи лінгвістику, соціологію, право, політологію та комунікаційні дослідження. Ключовим підходом є лінгвістичний, який зосереджується на вивченні лінгвістичних елементів та стратегій, що використовуються для передачі ненависті, упереджень та дискримінації. Наприклад, лінгвіст Т. ван Дейк у своєму дискурсивному аналізі підкреслює важливість мови у формуванні соціальних уявлень та увічненні ідеологій нерівності. Він ретельно досліджує лексичний вибір, граматичні конструкції, риторичні прийоми та наративні техніки, що використовуються для стигматизації та маргіналізації певних соціальних груп.

Як зазначає І. Дзялошинський, мова ворожнечі слугує «метафоричним еквівалентом поняття «лінгвістична агресія», яке стосується специфічної форми поведінки, мотивованої агресивним станом мовця» [1, с. 201]. З лінгвістичної точки зору, важливою особливістю є виникнення зневажливих, образливих або погрозливих зауважень, спрямованих на ідентичність окремої особи чи групи. У соціологічному плані мова ворожнечі сприймається як соціальне явище, яке відображає та увічнює існуючу динаміку влади, соціальну нерівність та міжгрупову ворожнечу. Дослідники, зокрема П. Бурдьє з його поняттям символічного насильства, ілюструють, як мову можна використовувати для підтримки верховенства певних груп над іншими, нав'язуючи певні рамки сприйняття та оцінки. Юридична перспектива інтерпретує мову ворожнечі крізь призму законодавчих норм та міжнародних угод. Наприклад, Міжнародна

конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (МКЛРД) зобов'язує держави-учасниці забороняти поширення ідей, що ґрунтуються на расовій перевазі або ненависті, а також підбурювання до расової дискримінації та будь-які акти насильства чи підбурювання до таких дій проти будь-якої раси чи групи осіб іншого кольору шкіри чи етнічного походження [2].

Юридичні визначення часто наголошують на намірі спровокувати ненависть, дискримінацію чи насильство, а також на наявності прямого зв'язку між висловлюванням та потенційною шкодою. Тим не менш, ці визначення можуть відрізнятися в різних юрисдикціях, відображаючи баланс між захистом свободи слова та необхідністю захисту від дискримінації. Отже, «мову ворожнечі» можна характеризувати як тип висловлювання, спрямований на особу або групу на основі їхньої фактичної або уявної приналежності до певної соціальної категорії (ідентичності), що використовує зневажливі, образливі, погрозливі або провокаційні зауваження з метою приниження, стигматизації, дискримінації або розпалювання ненависті чи насильства. Такі висловлювання можуть мати значні соціальні, політичні та правові наслідки залежно від контексту, в якому вони використовуються та поширюються. Спілкування через соціальні мережі має чіткі характеристики, що сприяють середовищу, що сприяє поширенню агресивного контенту, включаючи мову ворожнечі, цькування, заклики до насильства та дезінформацію. Ці платформи часто дозволяють користувачам діяти анонімно або під псевдонімами, що може призвести до зниження соціальної відповідальності.

Люди, відчуючи зменшене почуття вразливості щодо наслідків своїх дій, можуть бути більш схильні до агресивної поведінки, зневажливих зауважень та поширення контенту, що містить ненависть, який вони б утрималися від публікації під своїми справжніми ідентифікаторами. Завіса анонімності ускладнює притягнення до відповідальності за порушення стандартів комунікації. Соціальні мережі сприяють швидкому поширенню інформації серед величезної кількості користувачів. Після поширення агресивного

контенту він може охопити широку аудиторію за лічені секунди. Ця безпосередність обмежує можливості ефективної модерації та перешкоджає зусиллям щодо стримування його подальшого поширення.

Емоційно провокаційний та заряджений контент, як правило, привертає більше уваги та поширюється швидше, ніж збалансовані та об'єктивні повідомлення. Архітектура соціальних мереж, яка базується на зв'язках користувачів, відіграє значну роль у вірусному поширенні контенту. Згідно з публікацією «Агресивні актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених, курсантів та студентів», Вінниця, 2025, повідомлення, що викликають інтенсивні емоції, такі як гнів, страх та обурення, особливо схильні поширюватися користувачами через репости, пересилання та згадки. Кожен репост експоненціально збільшує охоплення аудиторії, що призводить до швидкої ескалації та нормалізації агресивного дискурсу. Отже, мова ворожнечі стає потужним та небезпечним інструментом для дестабілізації суспільства та розпалювання конфліктів у соціальних мережах. Дослідження характеристик онлайн-комунікації, зокрема анонімності, швидкого поширення та вірусності, ілюструє, як ці платформи можуть посилювати та розширювати руйнівний потенціал мови ворожнечі. Незважаючи на різні ініціативи, ефективність модерації на платформах соціальних мереж залишається недостатньою, а алгоритмічні рішення часто не спрацьовують. Боротьба з мовою ворожнечі в соціальних мережах є складним та багатогранним завданням, яке вимагає комплексної стратегії, що об'єднує зусилля платформ, законодавців, громадянського суспільства та самих користувачів.

2.3. Вплив воєнних дій на мовні настанови населення (за даними соціологічних досліджень).

Повномасштабне вторгнення, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, стало поворотним моментом в історії України. Цей конфлікт спричинив значні трансформації у суспільному житті, значно вплинувши на мовне середовище

країни. Перш за все, спостерігалось помітне зростання попиту на українську мову як прояв національної ідентичності. Багато людей, які раніше спілкувалися російською, почали переходити на українську. Як зазначає Сергій Шаповалов, політичний аналітик Фонду «Демократичні ініціативи», «У світлі російської агресії українці усвідомили важливість захисту державної мови як елемента національної безпеки». Крім того, Володимир Кулик, доктор політичних наук та головний науковий співробітник Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України, зазначив: «Під час війни українці зайняли позицію проти всього російського, що створює можливості для прийняття української мови відповідно до уподобань громадян». Зростання попиту на україномовний медіаконтент було суттєвим, що спонукало телеканали, радіостанції та онлайн-видання перейти на українську мову. Цей перехід відіграв важливу роль у популяризації української мови як серед громадських діячів, так і серед широких верств населення.

Після 24 лютого 2022 року кілька осіб, зокрема Володимир Дантес, Анна Трінчер, Оля Полякова, Алан Бадоев, Олексій Дурнєв, Даша Астаф'єва, Андрій Бедняков та Антон Слепаков, почали використовувати українську мову. Дослідження, проведене GradusResearch між 20 та 23 грудня 2023 року в рамках ініціативи Gradus Society in Wartime, показало, що частка українців, які спілкуються українською мовою під час свого повсякденного спілкування, зросла до 65%. Цей показник становив 53% у квітні 2022 року та 61% у 2023 році. Крім того, було посилено нагляд за дотриманням Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Тарас Кремень, Уповноважений із захисту державної мови, зазначив: «У воєнний час недотримання мовного законодавства грає на руку ворогу. Нашим пріоритетом є створення покращених умов для вивчення та розвитку мови, забезпечення її використання у відповідних секторах та захист прав громадян на доступ до інформації та державних послуг».

Українська мова зазнала значного покращення завдяки включенню нової термінології та виразів, пов'язаних з триваючим конфліктом. Ця еволюція охоплює такі терміни, як байрактарівці, енлойці, джавелиніці, стінгеріці, гаймарсіці, задвохсотці, чорнобаївці, кіміті та мамкуватіти, а також такі поняття, як расизм, бандеромобіль, тракторні війська та фраза «слідуйте за російським кораблем» серед інших. Крім того, деякі слова набули нових значень; наприклад, бабівна тепер означає вибух, град – систему залпового вогню, орк – російських військових, піксель – українську військову форму в кольорах Збройних Сил України, прилит – руйнування, спричинені ворожою ракетою чи снарядом, а тривога – сигнал до пошуку укриття [1]. Примітно, що після 24 лютого 2022 року спостерігається помітне зростання інтересу до української мови як всередині країни, так і за кордоном. Звіти свідчать, що «півтора мільйона іноземців у всьому світі виявили бажання вивчити українську мову». Цей підвищений інтерес особливо помітний у Польщі та Німеччині, де, за даними лінгвістичної платформи Duolingo, оселилася найбільша концентрація українських емігрантів.

У 2022 році спостерігалось більш ніж 16-кратне зростання інтересу до вивчення української мови в цих країнах порівняно з періодом, що передував війні [7]. Отже, масштабне вторгнення мало значний вплив на розвиток української мови.

Конфлікт призвів до трансформації громадянської свідомості, посилення патріотичних почуттів, збільшення попиту на медіаконтент, представлений українською мовою, та появи нової термінології в українському лексиконі. Ці події підкреслюють зростаюче значення та актуальність української мови в сучасному суспільстві.

Важливо визнати, що скорочення населення не було однаковим у всіх регіонах. Найбільш постраждали райони, до яких належать Донецька, Луганська, Харківська, Херсонська та Запорізька області, зазнали значного скорочення населення, причому ці скорочення відбувалися неодноразово.

Натомість, у західних регіонах України спочатку спостерігалось тимчасове зростання населення через значний приплив внутрішньо переміщених осіб; однак багато з цих осіб згодом вирішили покинути країну. Для кращої наочності демографічні дані можна знайти в Таблиці 1. Основним каталізатором демографічних зрушень в Україні стала масштабна міграція. За даними УВКБ ООН та МОМ, від 6 до 8 мільйонів українців покинули країну з початку повномасштабної війни, переважно шукаючи притулку в європейських країнах. Переважна більшість тих, хто емігрував, – це жінки та діти, оскільки чоловікам призовного віку не дозволено виїжджати з України. Ця обставина призвела до суттєвих змін у гендерному розподілі населення та посилила демографічну нерівність у певних вікових групах. Очікується, що такі структурні зміни матимуть довготривалі наслідки та можуть негативно вплинути на майбутні процеси відтворення населення.

Проведений аналіз дозволяє нам зробити висновок, що демографічні зміни характеризуються не лише кількісними варіаціями, а й структурними змінами. Важливо зосередитися на змінах у віковій та статевій піраміді, оскільки ці події створюють довгострокові ризики як для ринку праці, так і для системи соціального забезпечення. Крім того, зміни в територіальному розподілі населення впливають на місцеві бюджети та сприяють нерівномірному регіональному розвитку. Як показано в Таблиці 1, найбільш значні зміни особливо помітні в сферах природного руху населення та міграції. Важливо зазначити, що падіння народжуваності відображає ширший клімат невизначеності та соціальної нестабільності, тоді як зростання міграційного відтоку тісно пов'язане з військовою агресією. Ця взаємодія факторів може призвести до постійного продовження тенденцій депопуляції в майбутньому. У поєднанні з міжнародною міграцією конфлікт призвів до значного внутрішнього переміщення, в результаті чого було витіснено понад п'ять мільйонів громадян. Такі зміни мають наслідки для рівня урбанізації, структури домогосподарств та соціально-економічного тиску, з яким стикаються регіони, що приймають це населення.

Західні регіони стали значними центрами для внутрішньо переміщених осіб, що призвело до тимчасового зростання населення та подальшого покращення соціальної інфраструктури. І навпаки, східні та південні райони зазнали значного скорочення населення. Нагальною проблемою є ймовірність повернення українських мігрантів після конфлікту. Значна кількість жінок, які переїхали разом зі своїми дітьми, фактично асимілюються в соціальні структури європейських країн, що потенційно може призвести до тривалого демографічного дефіциту для нашої країни. Крім того, на тлі тривалих військових конфліктів в Україні рівень народжуваності різко впав до історично низького рівня. З 2021 по 2023 рік кількість народжень зменшилася майже вдвічі. Цей спад можна пояснити погіршенням умов життя, підвищеною небезпекою, психологічним стресом та розлученням сімей, деякі з яких проживають у різних країнах. Разом ці елементи становлять суттєві ризики для майбутнього оновлення населення. Особливе значення має помітне скорочення частки жінок репродуктивного віку через еміграцію, що посилює проблеми депопуляції. Протягом усього конфлікту деякі регіони стикалися з обмеженим доступом до медичних послуг, зокрема щодо планової акушерської допомоги, що негативно впливало як на рівень народжуваності, так і на репродуктивне здоров'я населення.

Цей сценарій посилює тенденції до депопуляції, навіть з огляду на можливу стабілізацію міграційних моделей. Конфлікт призвів до помітного зростання рівня смертності в Україні. До факторів, що сприяють цьому зростанню, належать прямі втрати як серед військовослужбовців, так і серед цивільного населення, а також надмірна смертність, спричинена обмеженим доступом до медичного обслуговування. У багатьох постраждалих регіонах медичні заклади були пошкоджені або не працювали, що перешкоджало своєчасній медичній допомозі. Крім того, підвищений рівень стресу, погіршення умов життя та ненадійний доступ до електроенергії та води загострили проблеми зі здоров'ям населення. Особливо вражаючим наслідком війни стали структурні демографічні зміни, що характеризуються суттєвим

зростанням частки жінок у загальній чисельності населення, тоді як відсоток чоловіків зменшився, що пояснюється як мобілізаційними зусиллями, так і значними бойовими втратами. Одночасно спостерігається зменшення кількості дітей та молоді, що пояснюється зниженням народжуваності та еміграцією сімей з дітьми. Такі зміни створюють проблеми для довгострокового розвитку робочої сили, збільшують навантаження на пенсійну систему та зменшують потенціал економічного прогресу країни.

Економічна стабільність та перспективи післявоєнної відбудови безпосередньо залежать від демографічних втрат. Зменшення чисельності населення працездатного віку призводить до дефіциту робочої сили, особливо у високотехнологічному та інфраструктурному секторах економіки. Крім того, посилення регіональних диспропорцій у чисельності населення створює додаткові виклики для місцевих громад, які повинні адаптувати свої соціальні структури, щоб врахувати зміни як у кількості, так і у складі жителів. Такий сценарій обмежує потенціал для сталого економічного зростання після війни. Крім того, зростання частки людей похилого віку збільшує фінансові вимоги до пенсійної системи, інфраструктури охорони здоров'я та соціальних послуг. І навпаки, помітне скорочення чисельності дітей та молоді створює ризики для майбутнього відтворення населення та стратегічного розвитку держави. Підсумовуючи, аналіз статистичних показників показує, що війна спричинила глибоку демографічну кризу в Україні. Поєднання скорочення чисельності населення, падіння народжуваності, зростання смертності та масштабних міграційних процесів породжує довгострокові виклики, які суттєво вплинуть на соціально-економічний розвиток країни.

Значні ризики виникають через структурні деформації, такі як зменшення кількості молоді, помітний гендерний дисбаланс та зміни у віковому розподілі. Для ефективного подолання демографічної кризи в довгостроковій перспективі необхідна ретельна державна стратегія, зосереджена на підвищенні народжуваності, підтримці репатріації українців, які проживають за кордоном,

розвитку медичної інфраструктури, відновленні постраждалих регіонів та використанні потенціалу молодого та працездатного населення. Сталий розвиток України після конфлікту неможливий без відновлення людського капіталу.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ЧИННИКА ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. проблемні аспекти мовної трансформації в Україні.

Всеохопне російське вторгнення в Україну спричинило численні суттєві зміни (для детальнішого аналізу див., наприклад, [37]), включаючи міркування щодо мовної політики, мовної ідентифікації та поглядів багатьох українців на мови, що використовуються у повсякденному спілкуванні. Наразі зрушення в національно-мовній свідомості громадян стають дедалі очевиднішими, навіть у регіонах, де історично домінувала російськомовна практика та де існував певний рівень толерантності до російської мови. Зокрема, Тарас Кремінь, Уповноважений із захисту державної мови в Україні, зазначає, що «ідеологічна мета окупантів виявилася хибною, оскільки, як не дивно, з початку війни російськомовні жителі України записуються на курси для покращення своїх навичок володіння українською мовою» [21]. Ця тенденція особливо актуальна для російськомовних іммігрантів, які переїхали до Західної України з окупованих територій під час конфлікту. Відзначаючи їхню лінгвістичну поведінку, Тарас Кремінь зазначає, що «війна перевернула свідомість з ніг на голову та прискорила неприйняття мови окупанта. Таким чином, конкуренція двох мов в одному національному просторі закінчилася; російськомовні, ставши переміщеними особами, із задоволенням вивчають українську мову» [20].

Результати соціологічних досліджень, проведених у період з 2022 по 2024 рік соціологічною групою «Рейтинг», Київським міжнародним інститутом соціології, Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, Gradus Research та Українським інститутом медіа та комунікацій, відображають важливі характеристики сучасного мовного ландшафту в Україні. Ці результати свідчать про помітне збільшення частки громадян, які почали активно використовувати українську мову у своєму повсякденному житті під час війни (докладніше див.: [18; 34; 35; 2; 41; 14]). Водночас спостерігається помітний зсув у сприйнятті російської мови серед багатьох українців. Як зазначає Володимир Кулик, 58% респондентів вважають, що російська мова не має жодного значення, що різко контрастує з лише 9%, які дотримувалися такої думки у 2014 році [22]. Прямі лінгвістичні та соціолінгвістичні дослідження мовної поведінки українців під час війни також виявляють подібні тенденції

(див., наприклад: [12; 5; 6; 7; 25; 26; 39; 19; 33; 38]). Важливо підкреслити, що ці зрушення очевидні в різних комунікативних контекстах, включаючи платформи соціальних мереж.

Зокрема, Даніель Ратцек та його колеги, досліджуючи вибір мовного коду громадянами України у Твіттері після 24 лютого 2022 року, дійшли висновку, що понад половина користувачів, які пишуть у Твіттері російською мовою, перейшли на українську мову у відповідь на російське вторгнення. Автори інтерпретують ці результати як свідоме рішення користувачів прийняти українську (онлайн) ідентичність та визначити себе як українців [9]. У своєму аналізі різних українських спільнот соціальних мереж Наталія Безсмертна робить висновок, що агресія з боку Росії значно просунула процес українізації, повернувши українській мові її раніше знижений статус у всіх верствах суспільства [12, с. 8]. Постановка завдання: Наше дослідження зосереджено на тенденціях розвитку мовної поведінки та ставленні до мовних кодів, що використовуються у щоденному спілкуванні мешканцями Одеської та Миколаївської областей, що виникли внаслідок широкомасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну.

Одеська та Миколаївська області є прикладами однієї із заявлених цілей так званої «спеціальної військової операції» Путіна в Україні, яка полягає у захисті російськомовного населення, яке нібито зазнає переслідувань з боку «українських націоналістів». Історично південні райони вздовж узбережжя Чорного моря характеризувалися значною присутністю російськомовних осіб серед своїх мешканців. Тим не менш, важливо визнати ці регіони багатомовними, де активно використовується різноманітність лінгвістичних кодів. Результати дослідження під назвою «Гібридизація з двох сторін: змішування українсько-російських та російсько-українських кодів у контексті соціолінгвістичної ситуації на півдні України вздовж узбережжя Чорного моря», проведеного між 2019 і 2021 роками, свідчать про те, що мешканці Одеси, Миколаєва та Херсона часто використовують українську, російську мови та

суржик у своїх щоденних розмовах. Примітно, що більшість учасників повідомили про свою багатомовність та включення кількох кодів у свою мовну практику (докладніше див.: [3]). Очевидно, що між носіями мови існують чіткі відмінності; наприклад, деякі люди переважно віддають перевагу одному кодексу, інші можуть схилитися до двох, а деякі активно взаємодіють з усіма трьома кодексами, під впливом безлічі факторів.

Загалом, очевидним є чітко виражений багатомовний ландшафт, який охоплює не лише російську, а й українську мови та суржик. Згадане дослідження висвітлює характеристики мовного середовища в південних регіонах України до масштабного вторгнення до Російської Федерації. Цілком очевидно, що після 24 лютого 2022 року в цьому контексті можуть виникнути різні трансформаційні тенденції. Щоб виявити ці зміни, ми провели порівняльний аналіз результатів соціологічного опитування, проведеного серед 30 жителів Одеської та Миколаївської областей, яке проводилося у 2020–2021 роках і знову у 2023 році. Ми вважаємо, що поздовжні дослідження, що охоплюють одну й ту саму когорту респондентів протягом певного періоду, можуть виявити цікаві тенденції змін, з'ясувати їхні основні причини та відобразити індивідуальне ставлення до певних явищ, дій чи ситуацій у різні моменти часу. Наше дослідження спирається на дані соціологічних опитувань, зібраних у 2020–2021 роках у рамках проєкту під назвою «Гібридизація з двох сторін: українсько-російське та російсько-українське змішання кодів у контексті соціолінгвістичної ситуації на півдні України вздовж узбережжя Чорного моря», який в основному зосереджувався на вивченні суржику — українсько-російського змішаного мовлення.

В рамках цієї ініціативи було проведено інтерв'ю з 1200 особами в Одеській, Миколаївській та Херсонській областях. Учасників опитували щодо їхніх поглядів на мовну політику, їхньої загальної геополітичної орієнтації, їхнього почуття незалежності та ідентичності, а також їхньої мовної поведінки в різних контекстах. У 2023 році ми повторили опитування серед 30 мешканців

Миколаївської та Одеської областей, зокрема, включивши тих самих респондентів, які брали участь у попередньому дослідженні, проведеному протягом 2020–2021 років. Це дозволило нам виявити тенденції змін, зокрема щодо питань мовної політики, самоідентифікації, ставлення до мовних кодів, що використовуються в повсякденному спілкуванні (зокрема, української, російської та суржику), та безпосередньої комунікативної поведінки респондентів. Аналіз включав результати соціолінгвістичних досліджень вибірок респондентів як з 2020–2021, так і з 2023 років, а також окремі зауваження, зібрані під час опитування, та журналістські інтерв'ю, опубліковані в українських ЗМІ протягом 2022–2023 років. Тепер ми детальніше розглянемо ці виявлені тенденції змін, починаючи зі ставлення до мовної політики.

Тема мовної політики в Україні вже давно привертає увагу та опір різних політичних фракцій. Дискусія щодо статусу державної мови та панівної двомовної динаміки між українською та російською мовами залишається особливо суперечливою (для детального аналізу див., наприклад: [11; 30; 28]). Тетяна Приступенко стверджує, що проголошена мовна політика, яка прагне встановити українську мову єдиною державною, протягом тривалого часу різко контрастувала з реальними тенденціями русифікації. Крім того, соціальні процеси характеризувалися політичними маневруваннями щодо мовних питань, спрямованими на сприяння розколу та опозиції в українському суспільстві [31, с. 15]. Як наслідок, це призвело до різних оцінок та поглядів серед українців на мовні проблеми. У нашому дослідженні ми прагнули оцінити ставлення до мовної політики, поставивши респондентам кілька запитань. Одне з таких запитань вимагало від них висловити згоду або незгоду з трьома твердженнями: що українська мова має бути єдиною державною мовою в Україні, що російська мова має бути єдиною державною мовою, або що і українська, і російська мови мають бути визнані державними мовами.

На відміну від опитування 2020–2021 років, яке показало, що 69% учасників виступають за українську мову як єдину державну мову, а понад

третина – за українську та російську мови, опитування 2023 року продемонструвало одностайну підтримку (100%) української мови як єдиної державної мови України. Примітно, що жоден респондент не виступав за існування двох державних мов. Крім того, під час війни, що тривала, значна більшість (67%) висловила несхвалення українсько-російської двомовності в Україні, що значно більше, ніж 27%, які дотримувалися такої думки до конфлікту (див. Діаграму 1). Крім того, третина респондентів висловила нейтральну позицію з цього питання, що менше, ніж половина респондентів, які дотримувалися нейтральної позиції у 2021 році.

3.2. Виклики мовної політики в умовах дії воєнного стану.

Як ви сприймаєте використання суржиків конкретними особами? Чи класифікували б ви свою думку як повністю негативну, скоріше негативну, нейтральну, скоріше позитивну чи повністю позитивну?

Результати соціологічного опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у співпраці з Центром Разумкова, під назвою «Національна культура та мова в Україні: зміни в громадській думці після року війни», свідчать про збільшення частки громадян, які використовують українську мову у своєму повсякденному спілкуванні, з 64% у 2021 році до 71% у 2022 році. Водночас використання російської мови зменшилося майже на 10% [18]. Наш аналіз показує, що це зниження частоти використання російської мови може бути пов'язане зі зростанням популярності суржиків, мовної суміші, яку починають приймати навіть деякі російськомовні. Це явище особливо помітне в менших, спонтанно сформованих соціальних групах, таких як ті, що знаходяться в торгових центрах або чергах, де атмосфера сприймається як сприятлива для використання змішаної мови. Один учасник зауважив: «У всіх районах, скажімо, де є спілкування між простими

людьми, можливе використання народної, змішаної мови». Крім того, для деяких російськомовних суржик став перехідною формою до української мови, тим самим отримавши ширше визнання.

Наприклад, респонденти сформулювали свої погляди таким чином: «Мені здається, що українізація в нашому місті вже відбулася. Все більше людей розмовляють рідною мовою і не соромляться використовувати суржик замість російської. Якщо сфера послуг стане повністю українською, все піде гладко. Ті, хто продовжуватиме користуватися російською мовою, опиняться в меншості, оскільки вона стане немодною. Суржик та українська мова стануть трендами» (Цукр. 09/05/2022); «Раніше в мене була бездоганна російська та дуже погана українська, а тепер у мене відмінна українська та суржик замість російської» (Український кризовий медіацентр. 11/01/2023). Висновки.

Дослідження показує, що після масштабного російського вторгнення в Україну відбулися значні трансформаційні процеси, зокрема щодо особистої ідентичності, поглядів на мовну політику, мовних кодів, що використовуються у щоденному спілкуванні, та лінгвістичної поведінки, яку демонструють жителі Одеської та Миколаївської областей. Наразі можна говорити про формування нової колективної ідентичності, що визначається єдиним українським «Ми». Це, перш за все, відображається в самоідентифікації всіх учасників як українців, що супроводжується спільною вірою в те, що українці та росіяни становлять окремі нації, що робить одночасну ідентифікацію як українців та росіян неможливою. Крім того, існує консенсус щодо того, що кожен українець повинен вільно володіти українською мовою, і всі респонденти визнають українську мову своєю рідною. Ця ідентифікація все більше проявляється через метафоричний вираз «рідна мова – це код нації». У світлі триваючого конфлікту суспільне сприйняття статусу державної мови змінилося. До 2023 року всі учасники висловили думку, що українська мова має бути єдиною державною мовою. Водночас у більшості населення склалося негативне сприйняття українсько-російського двомовного суспільства.

Наразі ми спостерігаємо помітне зростання моделей поведінки, що

сприяють українській мові, що супроводжується зменшенням використання російської. Громадське середовище особливо сприятливе для поширення україномовного спілкування. Під час зустрічей з незнайомими людьми більшість людей тепер обирають спілкування українською мовою, що сигналізує про публічне відокремлення від російської сфери, пов'язаної з противником. Хоча російська мова продовжує функціонувати як спосіб спілкування для частини українського населення, її важливість у публічних місцях неухильно зменшується. Натомість, у сімейному контексті вона залишається відносно «активною» формою спілкування, частота її використання не зазнає значного зниження. Це небажання приєднуватися до російської сфери відображає чіткий намір українців дистанціюватися від агресора, якого ідентифікують як Росію. Тим не менш, у сімейному середовищі, схоже, існує небажання змінювати усталені практики спілкування, які, на нашу думку, формуються сімейними традиціями та тривалістю стосунків з близькими родичами.

Наразі можна спостерігати динаміку, пов'язану з непохитним ставленням до суржику, який набув нових функцій під час війни. Для багатьох людей він став маркером приналежності, що використовується не лише в сімейному спілкуванні, а й у взаємодії з незнайомими людьми. Крім того, він служить тимчасовим проміжним кодом, що допомагає у переході від російськомовної до україномовної поведінки. Дослідження, представлене тут, лише підтверджує наявність цих визнаних тенденцій. Різноманітні трансформаційні процеси, сформовані різними воєнними контекстами та життєвими викликами, що впливають майже на кожного українця, вимагають подальшого ретельного дослідження, заснованого на значному масиві даних.

На відміну від 2020–2021 років, коли третина учасників вказувала на негативне сприйняття цього підкоду, а 23% – на позитивну думку, результати 2023 року показують, що лише 6% респондентів мають негативні оцінки, тоді як понад 50% висловлюють позитивні оцінки (діаграма 3). Наші спостереження свідчать про те, що «лояльне» ставлення до змішаної мови сформувалося навіть

серед російськомовних комунікаторів. Це включає осіб, які після масштабного вторгнення Росії в Україну поступово почали включати суржик у певні комунікативні контексти, тим самим демонструючи свою проукраїнську позицію. Деякі респонденти зазначили цей зсув, заявивши: «Краще розмовляти цим суржилом, а не російською!» та «Я намагаюся розмовляти українською; це все ще важко, але суржик допомагає». Крім того, під час інтерв'ю кілька учасників наголосили на символічному значенні суржику як маркера приналежності: «Ну, якщо чоловік, ну, наприклад, людина підходить і розмовляє нашою мовою, то ми також розмовляємо нашою мовою», та «Ні, ми повинні розмовляти суржилом серед своїх. Це як вдома». Дослідження, проведене у 2023 році, вказує на значні зміни в мовленнєвій поведінці, зокрема щодо частоти використання мовного коду в різних ситуаціях спілкування.

Найпомітнішою тенденцією, що спостерігається, є значне зростання україномовної поведінки, про що повідомили понад 80% учасників, на відміну від лише 50% протягом періоду 2020–2021 років. Як правило, значні зміни в моделях спілкування спостерігаються у взаємодії поза сімейною сферою. Проте в сімейному середовищі мовленнєва поведінка залишалася відносно стабільною: частота використання української, російської та суржику зазнала мінімальних змін протягом війни (діаграма 4). Це явище може свідчити про певний ступінь «стабільності» в сімейних мовних традиціях, де під час розмови з родичами використовується певний код, сформований міцними стосунками, сімейними звичаями та традиціями. Наприклад, деякі респонденти поділилися своїми думками з цього приводу: «Найважче для мене було перейти на українську мову з батьками та старшим братом; я досі більшу частину часу використовую російську. Я думаю, це тому, що я спілкуюся з ними російською вже понад 20 років, що робить цей перехід штучним та театральним» (жінка, 25 років); «Я розмовляю суржилом і можу згадати українське слово навіть після тривалого часу; якщо не можу його згадати, то вдаюся до російської».

«Я постійно вдаюся до російської мови, коли спілкуюся зі своїми дітьми; адаптація здається неможливою, ніби існує якийсь бар'єр», – заявила 36-річна

жінка. Натомість, спілкування поза сімейною сферою демонструє більш помітні тенденції трансформації, особливо щодо частоти вживання української та російської мов (див. Рисунок 5). Поширеність української мови в міському середовищі значно зросла, збільшившись з 27% у 2020 році до 50% у 2023 році. Аналогічно, її використання в роздрібній торгівлі зросло з 40% до 70%, у громадському транспорті – з 37% до 56%, а на ринках – з 30% до 60%. Отже, частота вживання російської мови в цих контекстах помітно знизилася: у міських районах вона зменшилася з 60% у 2020 році до 37% у 2023 році, а в громадських місцях – з 56% до 33% (див. Діаграму 6). Очевидно, що нещодавнє зростання україномовних практик значною мірою пов'язане з війною. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну численні українці зробили свідомий вибір відмовитися від використання російської мови, пов'язавши її з мовою агресора.

У 2023 році спостерігалися значні зміни, оскільки всі респонденти підтвердили свою переконаність у тому, що вільне володіння українською мовою є важливим для кожного мешканця України. Це значне зростання порівняно з 2021 роком, коли лише 60% дотримувалися такої думки. Натомість, щодо володіння російською мовою лише 16% респондентів висловили «переважно згодні», що менше, ніж 40% у 2021 році (див. Діаграму 2). Крім того, на запитання, чи повинні всі державні службовці в Україні вільно володіти російською мовою, відповіді у 2023 році були категорично негативними: 78% вказали «не згодні», тоді як 22% обрали «переважно не згодні». Це різко контрастує з 50% згодою, зафіксованою у 2020–2021 роках з цього ж питання. Дані яскраво ілюструють консолідацію в українському суспільстві після масштабного російського вторгнення; конфлікт суттєво вплинув на погляди громадян щодо статусу державної мови, двомовної динаміки нації та загальної необхідності спілкування українською мовою. Ідентичність, як добре відомо, є багатогранним поняттям, що включає спільні цінності та ставлення, що охоплюють культуру, мову, релігію, походження та колективний досвід, які разом відрізняють одну спільноту від іншої [1, с. 27].

Ідентичність за своєю суттю динамічна, постійно трансформується, оскільки основні індивідуальні компоненти виникають або відчужуються через різні впливи. Риси, що формують ідентичність, залежать від поточних установок кожної людини [4, с. 90]. Протягом війни більшість українців визнавали чіткий розрив між українцями та росіянами, активно артикулюючи традиційну дихотомію «ми–вони». Примітно, що наше опитування, проведене у 2023 році, показало, що всі учасники твердо стверджували про неможливість ідентифікувати себе одночасно як росіяни та українці, стверджуючи, що українці та росіяни є різними народами; це різко контрастує з даними 2020 року, де 77% респондентів висловили подібну думку. З часом офіційна державна мова стала вирішальною культурною основою незалежності України та значним фактором соціальної інтеграції, слугуючи важливим критерієм для визначення ідентичності (докладніше див.: [10; 29; 16; 5; 23]). Наші результати вказують на тенденцію, що розвивається, яка підкреслює зв'язок між статусом української ідентичності та рівнем володіння українською мовою: у 2023 році 100% респондентів заявили, що всі жителі України повинні спілкуватися українською мовою, що є суттєвим зростанням порівняно з 60%, які погоджувалися з цим твердженням у 2020 році.

Результати опитування вказують на міцну кореляцію між рідною мовою та українською ідентичністю: у 2023 році кожен респондент (100%) визначив українську як рідну мову, що є помітним зростанням порівняно з 83% у 2020 році. Серед цих осіб 61% визнали наявність двох рідних мов — української та суржику. Світлана Гриценко (2022) проникливо зазначає, що «мова зараз реалізувала одну зі своїх провідних функцій — вона стала ідентифікатором національної приналежності, маркером, який визначає «своє» та «чуже» у російсько-українській війні 2022 року» [17, с. 10]. Ця тенденція особливо помітна у відмові від російської мови як рідної, що пов'язано з ворожою та агресивною «російською» сферою. Численні респонденти висловлюють такі почуття, як: «Мотивація говорити українською — це велике бажання не мати нічого спільного з окупантами» (Українська правда. 28.05.2022); «Я не можу, я

не хочу говорити російською. Тепер російська – це мова мого ворога» (ICTV. 20.05.2022); та «... на мою думку, мовою публічного спілкування в країні, яка воює з Росією, не може бути російська».

Після роздумів моя толерантність до російської мови дедалі зменшується. Ця зміна перспективи виникає через те, що ті, хто чинить напади на нас і скидає на нас бомби, спілкуються російською. І навпаки, саме цією мовою розмовляють люди, відповідальні за наші страждання, і я не маю жодного бажання ділитися цією мовою з тими, хто завдає нам шкоди (NTA. 04.09.2023). На противагу цьому, українська мова, яка є моєю рідною мовою, має глибокий символічний зв'язок з нашим народом, етнічною приналежністю та нацією, що втілює її метафоричне значення: «мова – це код нації». Це поняття підкреслюється аналізом думок респондентів щодо їхнього розуміння «рідної мови». Враховуючи, що термін «рідна мова» охоплює низку факторів (докладніше див. [3]), респондентам були поставлені запитання, спрямовані на виявлення значущих асоціацій, пов'язаних з основними елементами рідної мови, такими як зв'язок з дитинством та сім'єю, частота її щоденного використання та її зв'язок з етнічною групою, нацією та батьківщиною.

Учасникам було поставлено завдання вибрати 9 тверджень, відформатованих за типом «Для мене моя рідна мова – це мова, яка...» (див. результати, наведені в Таблиці 1). Дані показують, що більшість критеріїв отримали відносно високий рівень ствердних відповідей, причому найчастіше вибиралися твердження «рідна мова – це мова моїх батьків» (72%), «рідна мова – це мова моєї країни» (77%) та «рідна мова – це мова моєї батьківщини та предків» (67%). Фундаментальне поняття «рідна мова», яке всі респонденти однозначно асоціюють з українською мовою, демонструє помітний символічний зв'язок з патріотизмом. Цей зв'язок дещо зріс у 2023 році порівняно з опитуванням, проведеним у 2020–2021 роках (77% проти 72%). Ця закономірність ще більше підкреслює, що рідна мова, яку респонденти повсюдно визнають українською, розглядається насамперед як символ українського народу – традиційний маркер їхньої національної ідентичності, що

особливо помітно на тлі триваючого конфлікту. Натомість суржик викликає постійно неоднозначну реакцію як у його носіїв, так і у дослідників.

У науковій сфері українських лінгвістів існує традиція оцінки цього комунікативного субкодування на основі встановлених критеріїв, переважно класифікуючи його як негативне явище. Зокрема, суржик часто розглядається як залишок «неповноцінності», який часто вважають більш придатним для забуття або «викорінення», зазвичай без урахування його внутрішніх характеристик [13, с. 91–92]. Водночас було визнано негативний вплив суржику на літературне вираження української мови, що підкреслює його патогенну здатність (див., наприклад, [36; 40; 27; 19; 24]). Такий погляд на суржик відрізняється від того, як його сприймають його носії.

Герд Хентшель та Ян-Патрік Целлер у своєму аналізі великих даних, зібраних під час соціолінгвістичного дослідження українсько-російського змішаного мовлення в рамках проекту Інституту славістичних досліджень Ольденбурзького університету, класифікують респондентів на чотири окремі групи на основі їхніх поглядів на цей змішаний підкод. Ці класифікації включають: «переконані противники» (які вважають суржик культурно шкідливим і вважають, що його слід уникати навіть у приватному контексті), «помірковані скептики» (які стверджують, що хоча суржик не загрожує культурній цілісності, все ж таки доцільно утримуватися від його використання в приватних ситуаціях), «обережні прихильники» (які визнають суржик культурно шкідливим, але вважають його практичним в особистих обставинах) та «переконливі друзі» (які стверджують, що суржик не є культурно шкідливим і зручним для особистого використання). Дослідники вказують на те, що ставлення респондентів до суржику значною мірою відокремлене від їхньої мовної та політичної приналежності, причому значна більшість у всіх демографічних категоріях висловлює байдужість до цього питання. Очевидно, що ставлення до будь-якого лінгвістичного коду не може бути легко окреслене; вони можуть набувати різних оціночних конотацій залежно від контексту, часових факторів та інших змінних. Станом на 2023 рік серед багатьох

респондентів спостерігається переважно позитивне ставлення до суржику.

3.3. Перспективи розвитку мовної політики як інструменту національної єдності

Іван Огієнко, видатний дослідник, науковець і громадський діяч з України, зазначав: «Мова – це наша національна риса; у мові – наша культура, ступінь нашої свідомості» [4, с. 76]. У процесі державотворення мова функціонує як внутрішній об'єднуючий елемент, водночас виконуючи зовнішню роль, що відрізняє державу від інших, тим самим зміцнюючи як націю, так і державу в багатомовному контексті [3]. Вивчення сучасної літератури та досліджень показує, що досліджувалися різні аспекти, пов'язані з мовою, включаючи всебічне розуміння мовного ландшафту, унікальні характеристики культури нації, історичну мовну політику стосовно еволюції українського суспільства та значення мови як символу державності. Такі вчені, як Л. Азарова, П. Кононенко, Л. Скуратівський, Г. Шевхова, Л. Масенко, В. Русанівський, О. Мельничук, І. Білодід, О. Тараненко, І. Усаченко, М. Степаненко та О. Ткаченко, досліджували перспективи розвитку та використання української мови в Україні. Крім того, Л. Ковач, В. Отрешко та І. Ісаченко зробили значний внесок у вивчення мовної політики, підкреслюючи вирішальну роль культурних та лінгвістичних елементів у збереженні національної ідентичності.

У своїх наукових працях І. Дзюба, С. Здіорук, Г. Євсєєва, М. Карпенко, Л. Масенко та інші досліджують пріоритети та стратегії, спрямовані на вдосконалення мовної політики в контексті об'єднання українського суспільства. Тим часом О. Бондар, В. Іванишина, Ю. Ковалів, Ю. Римаренко, Г. Ковальчук та інші дослідники у своїх публікаціях виділяють двомовну комунікацію як важливе лінгвоекотичне питання. Незважаючи на великий обсяг доступних досліджень, тема мови як інструменту національної ідентичності та єдності залишається актуальною, особливо з огляду на постійні зусилля щодо розширення кордонів країни та забезпечення безпеки українського інформаційного простору. Прагнення кожного українця

усвідомити свою ідентичність, самосприйняття та почуття приналежності до громади зберігається. Примітно, що майже через три десятиліття після здобуття Україною незалежності значення російської мови в різних аспектах суспільного життя знову зростає. Історичний фон, що характеризується роками мовного панування російської мови в Україні, призвів до сучасного мовного середовища, позначеного українсько-російським двомовним мовленням, який продовжує формувати сучасний мовний ландшафт і не сприяє розвитку української національної свідомості.

Мова служить не просто інструментом комунікації; вона втілює думки, погляди та свідомість кожної окремої людини, а також усієї нації. Саме через мову в першу чергу зміцнюється національна згуртованість, що сприяє єдності та культивуванню здорового менталітету та культури серед населення. Крім того, мова виступає потужним інструментом для зміцнення національної свідомості, тим самим захищаючи національну ідентичність протягом поколінь. Націю можна визначити як таку лише тоді, коли її люди мають самосвідомість та виявляють повагу до своєї культурної, історичної та мовної спадщини, забезпечуючи збереження своєї ідентичності та цілісності для майбутніх поколінь. Культурні та мовні елементи як засоби національної ідентичності та об'єднання української нації завжди залишатимуться критично важливими. Основа української нації корениться в цінностях корінного українського етносу, що охоплює його мову, символи, вірування, звичаї та традиції. Таким чином, саме українська мова, а не мови меншин чи російська, лежить в основі національної консолідації та самовизнання українського народу щодо своєї національної ідентичності.

Основна увага приділяється гарантуванню кожному українцю невід'ємного права повернутися до свого національного коріння та існування. Розуміється, що для того, щоб дитина успадкувала національні та духовні риси свого народу, а також його менталітет, її необхідно виховувати рідною мовою. Неможливо виховати повністю реалізованого поляка через англійську мову, як і не можна виховати духовно збагаченого українського патріота російською мовою. Рідна

мова глибоко впливає на її носіїв, прищеплюючи специфічні погляди на світ та міжособистісні стосунки, які розвивалися нацією протягом її тривалої історії. Мова втілює колективний світогляд народу, сформований досвідом незліченних поколінь. Ми стверджуємо, що збалансована державна мовна політика зараз є важливішою, ніж будь-коли, та гарантує захист та просування національної мови. Суспільство повинно визнати, що мовне питання має бути пріоритетним, поряд з питаннями територіальної цілісності та суверенітету Української держави.

Можливості для додаткових досліджень. Враховуючи складність вищезазначених питань, видається цікавим подальше вивчення правових аспектів функціонування української мови в сферах науки, культури та технологій.

«Мовне питання» набуває все більше дискусійного характеру, створюючи сварки та суточки в суспільстві. Україна, незалежна з 1991 року, переживає величезну кризу у своїй історії. Мовний розрив у країні відіграє вирішальну роль у політичній та військовій кризі, яка навіть загрожує безпеці Європи. Значна частина населення України регулярно використовує як українську, так російську

мову у побуті. «Мовне питання», не може бути врегульоване без вирішення питань статусу мов, що використовуються в країні.

Проблема «мовного питання» вимагає вирішення та врегулювання дисонансу між російською та українською мовами. Неможливо змусити російськомовне населення одразу перейти на українську мову, потрібно доносити до суспільства значимість української мови як символу ідентичності та неповторності держави в якій ми проживаємо, як інструментарію розмови та національної своєрідності [38;39].

Штрафами ситуацію не вирішити. Врегулювати питання можна, але для цього в Україні мають бути створені мовні комісії. Про це в коментарі «Слову і Ділу» розповів медіаконсультант Олександр Піддубний. У нас є заборона паління в громадському транспорті чи інших місцях, але навіть якщо хтось палитиме, оштрафувати таку особу буде майже нереально, зазначив експерт.

«Аналогічно й у ситуації, коли в громадських закладах особа звертається до відвідувача російською мовою. Це неможливо довести. Тому норми про покарання й штрафи за російську мову в українських громадських закладах не працюватимуть. Закладати її недоцільно. Це викличе лише негативне ставлення російськомовних до українськомовних. Це сприйматиметься як певний примус», – підкреслив Піддубний. За його словами, ситуацію з мовним контролем можна й потрібно унормувати, наприклад, за допомогою мовних комісій [39].

На законодавчому рівні процес вирішення «мовного питання» розпочався ще до повномасштабного вторгнення Росії на українські території. 16 липня 2019 року набрав чинності Закон України «Про забезпечення української мови як державної». Він регулює використання та функціонування державної мови у суспільних сферах життя.

Наступним кроком є Закон про послуги 2021 року, який базується на тому, що економічні, комерційні та всі види послуг надаються українською мовою. Необхідно розуміти значення мови в житті суспільства, і проблема «мовного питання» не буде проблемою. Суспільству потрібно перейти на українську мову в повсякденному житті та створити українське середовище.

Важливо сприяти створенню середовища, яке пропагує українське мистецтво, збільшувати видання українських книг та підтримувати продукцію українського виробництва. Створювати групи та сприяти вивченню української мови як символу національної ідентичності [40;41].

Вирішення «мовного питання» можна проілюструвати на прикладі Естонії, яка визначила естонську мову як основну мову в усіх сферах життя. Громадянам, які проживають у країні та не розмовляють державною мовою, не дозволяється голосувати на виборах або обіймати офіційні державні посади. Іншими словами, цей сегмент суспільства стикається з певними правовими обмеженнями.

Багато західних представників розглядали Україну як лінгвістично розділену країну та пропонували надати Росії офіційний статус, подібно до мовної політики Швейцарії чи Бельгії. Однак після вторгнення Росії на

українську територію ця ідея швидко втрачає підтримку. Інша точка зору виступає за те, щоб Україна застосувала протекціоністський підхід, подібний до Франції чи країн Балтії, активно просуваючи свою національну мову, українську, яка зазнала століть мовного пригнічення. Предметом дискусії є те, чи повинна Україна наслідувати політику певних західних країн, незалежно від того, чи є вони явно багатомовними, чи переважно одномовними.

Як українські політики, так і західні експерти часто посилалися на іноземний досвід як орієнтир для української політики, і багато громадян погоджуються з цими доказами.

Хоча їхній бажаний досвід щодо України різниться, ці люди вважають, що політика, успішна в одній країні, може бути однаково ефективною, якщо її впровадити в іншій [42].

З одного боку, багато хто вважає, що Україна, яка має дві основні мови, досить схожа на переважно двомовні країни, такі як Бельгія чи Фінляндія, і тому повинна наслідувати їхній приклад, офіційно визнавши як українську, так і російську. Деякі прихильники багатомовних стратегій навіть звертаються до Швейцарії, яка має чотири офіційні мови, по суті, вони вважають, що чим більше мов мають офіційний статус, тим краще захищені права громадян.

І навпаки, багатомовність вважає, що Україна повинна наслідувати Францію чи країни Балтії, які твердо підтримують домінування своїх рідних мов, незважаючи на тиск глобалізації та, у випадку країн Балтії, залишки імперської русифікації. Згідно з цією точкою зору, багатомовність загрожує цілісності національної мови, культурній ідентичності та, зрештою, незалежності.

Тому соціологічний аналіз документів вимагає широкого розгляду документа, охоплюючи різноманітні джерела як джерела інформації. У нашому дослідженні ми використовуємо як внутрішній, так і зовнішній аналіз документів, пов'язаних з контекстом їх створення та інформацією, а також ґрунтовний аналіз наданих даних.

Більшість українців, а саме 83%, вважають українську мову своєю рідною

та розглядають Росію як агресора; «Мовне питання» стало штучним інструментом, що використовується в маніпулятивній російській пропаганді. Війна спричинила культурне відродження та зміцнила єдність навколо української мови. Суспільство розділилося на певні групи: тих, хто вважає російську мову мовою агресора, і тих, хто вважає себе патріотами, але не бажає переходити на українську, хоча й вважає Росію країною з терористичним режимом, і не бачить прямого зв'язку між мовою та війною. Саме навколо цього обертаються дебати між двома сторонами. Для вирішення цього питання важливо визнати, що мова не повинна бути роз'єднуючим фактором у суспільстві. Сегмент суспільства, який розмовляє російською, є «жертвами» політики «русифікації», тому немає потреби тиснути; навпаки, потрібно аналізувати та спиратися на факти, пропонуючи перейти на українську, бо мова – це свідомий вибір. Якщо я українець, то я розмовляю українською.

Першоосновою вирішення «мовного питання» є створення українського середовища, популяризація української мови та вжиття заходів щодо вивчення державної мови. Важливо донести до суспільства важливість мови, її особливе значення для цієї території та її мешканців, а також за її культуру та суверенітет. Українська мова є не лише офіційною мовою, а й національною мовою, що представляє нашу ідентичність та незалежність. Російськомовна спільнота повинна визнати, що мова відіграє вирішальну роль у безпеці держави. Мовна політика була спірним питанням в Україні з перших років незалежності, що часто призводило до конфронтації через різні внутрішньополітичні вподобання та вплив Росії та сусідніх держав, які часто підтримуються міжнародними організаціями, що займаються правами меншин. Україна може спиратися на досвід західних країн у вирішенні «мовного питання», але вона повинна визнати важливу істину – що стратегії та методи, успішні в інших місцях, не обов'язково гарантують позитивні результати в Україні. Важливо зазначити, що цей розділ пропонує різні рекомендації щодо вирішення «мовного питання», але триваючі військові дії в Україні змінюють підходи та перспективи щодо того, як вирішити існуючу проблему.

ВИСНОВКИ

«Мовне питання» в Україні щодня актуалізується та популяризується, адже мова є інструментом ідентичності та національної свідомості, показником державності. Сьогодні «мовне питання» є наслідком багатовікової політики «русифікації» на українських землях тодішньою владою. Втручання Росії на українські землі, а саме захоплення Криму та окупація окремих регіонів Донецької та Луганської областей, спричинило переосмислення цінностей національності та зруйнувало міф про «братні народи». У цій роботі використано ключові поняття «мовне питання» [22], «медійне повідомлення» та «воєнний стан»: мовне питання – це комплекс проблем, пов'язаних із громадським обговоренням та державною політикою щодо статусу різних мов у багатоетнічному суспільстві; медіа-пост – це повідомлення про певні події та факти, яке публікується в соціальних мережах у вигляді авторського тексту як форма вираження особистої думки чи позиції та функціонує як елемент привернення уваги та поширення опублікованої інформації, започаткування дискусії; Воєнний стан – це спеціальний правовий режим, що запроваджується в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, що становить небезпеку для державної незалежності України. Проаналізувавши історичні факти та події, слід зазначити, що український народ завжди боровся за існування української мови та нації як самобутньої. Історія країни тісно пов'язана із заходами, які зараз називають лінгвоцидом. В історії людства, зокрема у 19-20 століттях, ця проблема є гострою, але, на жаль, не унікальною, оскільки багато етнічних груп зазнавали такого тиску у зв'язку із захопленням їхньої території військовим шляхом. Наразі міжнародною організацією, під егідою якої здійснюються програми щодо виправлення цієї ситуації та відродження етнічних мов, є ЮНЕСКО [33].

Робота базувалася на історичному, системному та соціокультурному підходах.

Наразі Україна не повністю «українізована»; таким чином, українська мова потребує захисту та розвитку, що прямо зазначено в Законі.

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» зазначає, що громадяни та мешканці України зобов'язані вивчати українську мову. Без володіння українською мовою важко просуватися по кар'єрних сходах, стати державним службовцем, працювати в державному секторі чи сфері послуг.

Мовне питання було і буде предметом дискусій в інтернет-просторі. Це питання часто обговорюється в соціальних мережах, і можна спостерігати обурення населення. Одні вважають, що російська мова неприйнятна, бо ми живемо в Україні, інші ж знають про державну мову, але віддають перевагу російській. Це суперечливе питання впливає з агресивної політики «русифікації», що проводилася за радянських часів. Суспільство є єдиним цілим, але кожна людина сприймає свою власну версію реальності та має особисту думку щодо «мовного питання».

2022 рік став роком консолідації українців навколо української мови. Російське вторгнення на українські землі змусило українське суспільство переосмислити свою культурну та національну ідентичність. Українці свідомо зробили свій вибір: вони почали використовувати державну мову в повсякденному житті на відміну від російської. Українська мова – це зброя проти російської агресії. Війна стала новим етапом та основою культурного відродження в Україні.

Соціологічний аналіз документів, використаних у цій роботі, передбачає розгляд документа в широкому сенсі, де до джерела інформації можна включити широкий спектр джерел. У нашій роботі ми використовували поєднання внутрішнього та зовнішнього аналізу документів, що стосуються інформації та умов їх створення, та змістовного аналізу представленої інформації.

Більшість українців, а саме 83%, вважають українську мову рідною та розглядають Росію як агресора. «Мовне питання» стало штучним інструментом, що використовується в маніпулятивній російській пропаганді. Війна спричинила культурне відродження та посилила єдність навколо

української мови. Суспільство розділилося на певні групи: тих, хто вважає російську мову мовою агресора, та тих, хто вважає себе патріотами, але не бажає переходити на українську, хоча й розглядає Росію як країну з терористичним режимом і не бачить жодних причинно-наслідкових зв'язків.

Дискусія між двома сторонами стосується взаємозв'язку між мовою та війною. Для вирішення цього питання важливо визнати, що мова не повинна бути фактором розколу суспільства. Той сегмент суспільства, який розмовляє російською, є «жертвами» політики «русифікації», тому не потрібно тиснути, а навпаки, аналізувати та спиратися на факти, пропонуючи перейти на українську, тому що мова – це свідомий вибір. Якщо я українець, то я розмовляю українською.

Першочерговою основою для вирішення «мовного питання» є процес створення українського середовища, популяризації української мови та вжиття заходів для вивчення державної мови. Важливо донести до суспільства, чому мова така життєво важлива, чому вона має особливе значення для цього регіону та його мешканців, а також для його культури та суверенітету. Українська мова – це не просто офіційна мова; це також національна мова, яка представляє нашу ідентичність та незалежність.

Російськомовне населення повинно визнати, що мова відіграє вирішальну роль у безпеці держави. Мовна політика була спірним питанням, а часом навіть джерелом конфлікту, в Україні з перших років незалежності через різні уподобання внутрішньополітичних акторів та участь Росії та інших сусідніх країн, яких часто підтримували міжнародні організації, що займаються правами національних меншин.

Україна може покладатися на досвід західних країн у вирішенні «мовного питання», але вона повинна визнати одну важливу істину – теорії та методи, успішні в інших країнах, не гарантують позитивного результату в Україні. Слід зазначити, що в цьому розділі представлені різні рекомендації щодо вирішення «мовного питання», але військові дії, що відбуваються на території України, змінюють підходи та мислення щодо вирішення існуючого питання.

Соціальне та практичне значення роботи полягає в розробці принципів та рекомендацій щодо створення громадського діалогу щодо просування української мови, культури та спадщини, і вона може бути представлена державним органам, громадським організаціям та окремим громадським діячам, які займаються цією сферою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти: Міркування щодо походження й поширення націоналізму / пер. з англ. Віктор Морозов. К.: Критика, 2001. 416 с.
2. Андріяш В. І. Сецесія в сучасному світі: ризики і загрози для України. Демократичне врядування. 2013. Вип. 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2013_11_8.
3. Бадер А. В. Політичні системи та збройне насилля: цілісно-системний аналіз: монографія. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2020. 320 с.
4. Балущка Л. Громадська думка як складова процесу інституціалізації демократії в сучасній Україні. Вісн. Львів. ун-ту. Серія: філософсько-політологічні студії. 2012. Вип. 2. С. 198 – 204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2012_2_24
5. Балюта В. В. Соціально-психологічні чинники радикалізації політичної поведінки молоді: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.11. Київ, 2018. 195 с.
6. Бекешкіна І. Вирішальний 2014-й: роз'єднав чи з'єднав Україну? Київ: Стилос, 2017. 235 с. URL: https://isoc.com.ua/assets/files/book/bekeshkina/bekeshkina_virishalniy-2014_2017.pdf.

7. Бекешкіна І. Є. Громадська думка у суспільствах, що трансформуються. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2001. № 4. С. 218 – 222.
8. Болотнікова О. Проблеми врегулювання етнополітичних сепаратистських конфліктів у ХХІ ст. Матеріали наук. конф. Київ, 2018. RL:<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/etnopolitika>
9. Брік Т. Боротьба за українські душі: як конкуренція між церквами впливає на релігійність в Україні. VoxUkraine. 2016. 4 липня. URL: <https://voxukraine.org/konkurenciya-mizh-tserkvamy-ta-religiina-aktyvnist-ua>
10. Бураковський І. Політична економія конфлікту: як гібридна війна впливає на інституції. Економіка України. 2020. № 6. С. 24 – 35.
11. Буткевич В., Шишкін В. Правовий аналіз «Декларації про незалежність Криму». Юридична газета. 2014. № 12. С. 4 – 7. URL: <https://yurgazeta.com/publications/legal-business-news/pravoviy-analiz-deklaraciyi-pronezalezhnist-krimu.html>
12. Василенко В. Гібридна війна: методи і цілі. Сучасна геополітика. 2018. № 2. С. 15 – 21.
13. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. К., 1998. 534 с.
14. Величковський Р. С. Війна в Україні: порівняльний аналіз емоційної тональності Telegram-каналів і традиційних ЗМІ. Grani: Sociology. 2024. Vol. 27. № 6. Р. 80 – 98.
15. Вишняк О. М. Громадська думка – не сума індивідуальних суджень. Політичний менеджмент. 2003. № 1. С. 68 – 73. URL: <https://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11595/07-Vushniak.pdf?sequence=1>

16. Військовий чи дипломатичний шлях звільнення окупованого Криму: експертна оцінка. Геостратегія. 2024. URL: <https://geostrategy.org.ua/analitika/analitichna-zapyska/viyskovyy-chydyplomatychnyy-shlyah-zvilnennya-okupovanogo-krymu-ekspertna-ocinka>
17. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: вибр. наук. пр. Київ: НІСД, 2016. 528 с.
18. Гантінгтон С. Політичний порядок у мінливих суспільствах / пер. з англ. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 536 с. URL: <https://archive.org/details/politicalorderin0000hunt>
19. Гарань О. Громадська думка чітка: територіальна цілісність України, жодних поступок РФ. Радіо Свобода. 09.05.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/haran-pro-sotsopytuvannya/32403669.html227>
20. Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика: хрестоматія з зарубіжної соціології регіонів / Кононов І.Ф. (наук. ред.). Луганськ: Альма-матер, Знання, 2002. 664 с.
21. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / пер. з англ. Р. Димерець, В. Єрмоленко, Н. Іванова, Є. Мірошніченко, Т. Олійник; наук. ред. Т. Польська, В. Малахов; вступ. ст. Р. Так; відп. за вип. К. Сігов, Л. Фінберг. Київ: Дух і Літера, 2000. 606 с.
22. Горенкин В. А. Сепаратизм як соціально-політичне явище: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Сімферополь, 2004. 20 с.
23. Громенко С. Холодна війна почалася з моменту окупації Криму – військовий експерт. Крим.Реалії. 2016. 23 червня. URL: <https://ua.krymr.com/a/27815932.html>
24. Гудошник О., Бучарська І. Медіатизація війни у фокусі наукових теорій та аналітичних практик. Communications and Communicative Technologies. 2024. Вип. 24. С. 78 – 90.

25. Гелнер Е. Нації та націоналізм. Націоналізм: пер. з англ. К.: Таксон, 2003. 300 с.
26. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, прийнята резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569
27. Денисюк С., Корнієнко В. Терористичний сепаратизм в сучасній Україні: спроба теоретико-прикладного аналізу. Гілея. 2015. № 93. С. 342 – 346.
28. Дергач О. В. Ідеологічна трансформація сучасного сепаратизму: між націоналізмом і популізмом. Політичний менеджмент. 2020. № 2. С. 210 – 218.
29. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
30. Держдепартамент США. Ukraine 2023 Human Rights Report: Russia-occupied areas. Washington, 2024. URL: <https://www.state.gov/reports/2023-countryreports-on-human-rights-practices/ukraine/russia-occupied-areas/>
31. Дівак В. Деякі проблеми реформування адміністративно-територіального устрою та регіоналізація України. Держава і право. 2009. № 45. С. 627 – 632.
32. Дівак В. В. Сепаратизм як феномен сучасної політики. Політологічні та правові аспекти: монографія. К.: Логос, 2010. 223 с.
33. Дністрянський М. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 490 с.

